gnitionem, id eſt, vt cognoſcant me abs te dil gi. Rupertus, vt Spiritus ſanctus, qui eſt dilectio, qua tu me diligis, in ipſis ſit Auguſt. Cyrillus, & Beda, vt ea dilectione, qua me dilexiſti, eos diligas, id eſt, vt facti per fidem, & caritatem mecum vnum corpus, quemadmodum ego abs te diligor, & illi diligantur, propterea addidiſſe, *Et ego in ipſis*, id eſt, Et pro quia *quia ego in ipſis* ſum tamquam caput in membris. Tamquam dicat, cum ego in illis ſim, id eſt, vnum cum illis ſim corpus, non poteſt dilectio tua, quæ in me eſt, non eſſe in illis, id eſt, non potes non eos diligere, cum me diligas.

CAPVT XVIII.

Matth.26. c.36. Marci 14.c.32. Luc.22.d.30. 1. *HÆC cum dixiſſet Ieſus, egreſſus eſt cum diſcipulis ſuis trans torrentem Cedron, vbi erat hortus, in quem introiuit ipſe, & diſcipuli eius. 2. Sciebat autem & Iudas, qui tradebat eum, locum: quia frequenter Ieſus conuenerat illuc cum diſcipulis ſuis. 3. Iudas ergo cum accepiſſet cohortem, & à Pontificibus, & Phariſæis miniſtros, venit illuc laternis, & facib. & armis. 4. Ieſus itaque ſciens omnia quæ ventura erant ſuper eum, proceſſit, & dixit eis: Quem quæritis? 5. Reſponderunt ei Ieſum Nazarenum. Dicit eis Ieſus. Ego ſum. Stabat autem & Iudas, qui tradebat eum, cum ipſis. 6. Vt ergo dixit eis: Ego ſum, abierunt retrorſum, & ceciderunt in terram. 7. Iterum ergo interrogauit eos: Quem quæritis? Illi autem dixerunt: Ieſum Nazarenum. 8. Reſpondit Ieſus: Dixi vobis, quia ego ſum: ſi ergo me quæritis, ſinite hos abire. 9. Vt impleretur ſermo, quem dixit: Quia quos dediſti mihi, non perdidi ex eis quenquam. 10. Simon ergo Petrus habens gladium eduxit eum: & percuſſit pontificis ſeruum: & abſcidit auriculam eius dexteram. Erat autem nomen ſeruo Malchus. 11. Dixit ergo Ieſus Petro: Mitte gladium tuum in vaginam. Calicem, quem dedit mihi Pater, non bibam illum? 12. Cohors ergo, & tribunus, & miniſtri Iudæorum comprehenderunt Ieſum, & ligauerunt eum: 13. Et adduxerunt eum ad Annam primum, erat enim ſocer Caiphæ, qui erat Pontifex anni illius. 14. Erat autē Caiphas, qui conſilium dederat Iudæis: Quia expedit vnum hominem mori pro populo. 15. Sequebatur autem Ieſum Simon Petrus, & alius diſcipulus. Diſcipulus autem ille erat notus pontifici, & introiuit cum Ieſu in atrium pontificis. 16. Petrus autem ſtabat ad oſtium foris. Exiuit ergo diſcipulus alius, qui erat notus pontifici, & dixit oſtiariæ: & introduxit Petrum. 17. Dicit ergo Petro ancilla oſtiaria: Numquid & tu ex diſcipulis es hominis iſtius? Dicit ille: Non ſum. 18. Stabant autem ſerui, & miniſtri ad prunas, quia frigus erat, & calefaciebant ſe, erat autem cum eis & Petrus ſtans, & calefaciens ſe. 19. Pontifex ergo interrogauit Ieſum de diſcipulis ſuis, & de doctrina eius. 20. Reſpondit ei Ieſus: Ego palā locutus ſum mundo: ego ſemper docui in ſynagoga, & in templo, quo omnes Iudæi conueniunt, & in occulto locutus ſum nihil. 21. Quid me interrogas? interroga eos, qui audierunt quid locutus ſim ipſis: ecce hi ſciunt quæ dixerim ego. 22. Hæc autem cum dixiſſet, vnus aſſiſtens miniſtrorum dedit alapam Ieſu dicens: Sic reſpondes pontifici? 23. Reſpondit ei Ieſus: Si male locutus ſum, teſtimonium perhibe de malo: ſi autem bene, quid me cædis? 24. Et miſit eum Annas ligatum ad Caipham pontificem. 25. Erat autem Simon Petrus ſtans & calefaciens ſe. Dixerunt ergo ei: Numquid & tu ex diſcipulis eius es? negauit ille, & dixit: Non ſum. 26. Dicit ei vnus ex ſeruis pontificis, cognatus eius, cuius abſcidit Petrus auriculam: Nonne ego te vidi in horto cum illo? 27. Iterum ergo negauit Petrus: & ſtatim gallus cantauit. 28. Adducunt ergo Ieſum à Caipha in prætorium: Erat autem mane: & ipſi non introierunt in prætorium, vt non contaminarentur, ſed vt manducarent Paſcha. 29. Exiuit ergo Pilatus ad eos foras, & dixit: Quam accuſationem affertis aduerſus hominem hunc? 30. Reſponderunt, & dixerunt ei: Si non eſſet hic malefactor, non tibi tradidiſſemus eum. 31. Dixit ergo eis Pilatus: Accipite eum vos, & ſecundum legem veſtram iudicate eum. Dixerunt ergo ei Iudæi: Nobis non licet interficere quemquam. 32. Vt ſermo Ieſu impleretur, quem dixit ſignificans qua morte eſſet moriturus. 33. Introiuit ergo iterum in prætorium Pilatus, & vocauit Ieſum, & dixit ei: Tu es rex Iudæorum? 34. Reſpondit Ieſus: A temetipſo hoc dicis, an alij dixerunt tibi de me? 35. Reſpondit Pilatus: Numquid ego Iudæus ſum? Gens tua, & pontifices tradiderunt te mihi: quid feciſti? 36. Reſpondit Ieſus: Regnum meum non eſt de hoc mundo, ſi ex hoc mundo eſſet regnum meum, miniſtri mei vtique decertarent vt non traderer Iudæis: nunc autem regnum meum non hinc. 37. Dixit itaque ei Pilatus. Ergo rex es tu? Reſpondit Ieſus: Tu dicis, quia rex ſum ego. Ego in hoc natus ſum, & ad hoc veni in mundum, vt teſtimonium perhibeam veritati: omnis qui eſt ex veritate, audit vocem meam. 38. Dicit ei Pilatus: Quid eſt veritas? Et cum hoc dixiſſet, iterum exiuit ad Iudæos, & dicit eis: Ego nullam inuenio in eo cauſam. 39. Eſt autem conſuetudo vobis vt vnum dimittam vobis in Paſcha: vultis ergo dimittam vobis Regem Iudæorum. 40. Clamauerunt ergo rurſum omnes dicentes: Non hunc, ſed Barabbam. Erat autem Barabbas latro.*

[Marginal references: 2 Regum.15.a.23. Matth.26.e.47. Marci.14.e.42. Luca 22.e.47. Sup.17.c.12. Luc.3.a.2. Sup.11.f.49. Mat.26.f.58. Mar.14.f.54. Luc.22.f.54. Mat.26.f.57. Mar.14.f.53. Luc.22.f.54. Mat.26.g.69. Luc.22.f.56. Matth.27.a.2. Mar.15.a.1. Luc.23.a.1. Act.10.c.28. & 11.a.3. Mat.20.c.19. Matth.27.b.11. Mat.15.a.2. Luc.23.a.4. Matth.27.c.15. Mar.15.b.6. Luc.23.b.7.]

IN CAPVT XVIII.

1.2. HAec *cum dixiſſet Ieſus, egreſſus eſt cum diſcipulis ſuis trans torrentem Cedron.*] Lectorem monitum volumus tria ſequentia capita decimū octauum, decimumnonum, & viceſimū apud Matt. ca. 26. & 27. explicata à nobis eſſe; percurremus tamē & ſi quid forte, quod illic non dixerimus, occurrerit, id explanabimus. Diſputandum hic primo loco erat, vnde egreſſus dicatur Chriſtus, cū ſuperiorē finiſſet orationem, ſed id c. 14. 31. diſputauimus, vbi demonſtrauimꝰ omnia quęq; feciſſe, quęq; dixiſſe Chriſtum ab initio capitis 13. vſque ad hunc locum Ioannes narrat in illo ipſo loco, in quo cœnauerat, feciſſe, dixiſſeque, ita ex eo nunc loco egreſſus fuiſſe dicitur. Non eſt igitur Ruperti ſententia à prudenti

denti lectore ſuſcipienda, qui nunc Chriſtum à villa Gethſemani egreſſum eſſe putat: tantum enim abeſt, vt ex ea exeat, vt in eam potius nunc eat. Quo fuerit egreſſus diuerſis verbis quatuor ſcribunt. Euangeliſtæ Matthæus c. 26. 30. 36. Mar. c. 14. 32. & Lucas c. 22. 39. dicunt exiiſſe *in Montem oliuarum*, Ioannes hic, *trans torrentem Cedron*, ſed eodem vtrumq; redit; diuidebat enim torrens Cedron vrbem Ieroſolymam à Monte oliuarum, de quo apud Matthæum diximus, vt libro 6. de bello Iudaico cap. 3. Ioſephus auctor eſt: itaque credibile eſt hortum Gethſemani, in quē Matthæus, & Marcus Dominum orandi cauſa ingreſſum eſſe dicunt, non in Monte ipſo oliuarū, ſed ad radicem mōtis poſt torrentis ripam fuiſſe, ideoque contentū fuiſſe Ioannem dicere, *trans torrentem Cedron* egreſſum fuiſſe. Manifeſtus hic in libris omnibus Græcis error eſt, ſed à multis iam ætate noſtra viris doctis deprehēſus. Legunt Græci, πέραν τοῦ χειμάρρου τῶν κέδρων, *trans torrentem cedrorum* quaſi Cedron genitiuus ſit Græcus pluralis numeri nominis appellatiui κέδρος cedrus, torrenſq; cedrorum dictus fuerit, quod cedris conſitus vtrinq; eſſet. Manauit error in bonos etiā. & graues auctores: ſed manifeſtum eſt Hebraicum eſſe vocabulū בדרון, quod nō cedros, quę Hebraice ארזים non בדרון appellantur, ſed obſcuritatem declarat, itaque credendum eſt vallem illam, quia profunda erat, & vmbroſa, ſolique minime peruia, בדרון, id eſt obſcuram, & tenebroſam dictam eſſe. Vallem, inquā, illam, nam hoc ſciendum, non torrentem ipſum, ſed vallem, per quam torrens præceps decurrebat, Cedron appellatam fuiſſe, vt non ex Ioſepho tantum lib. 6. de bello Iudaico c. 3. ſed ex ipſa etiam ſcriptura ſacra 2. Reg. c. 15. 23. perſpicuum eſt, vbi non legitur Græce, καὶ πᾶς ὁ λαὸς δὲ ἐπορεύετο ἐν τῷ χειμάρρῳ τῶν κέδρων. ſed ἐν τῷ χειμάρρῳ τῶν κεδρών, id eſt, *in torrente* (vallis) *Cedron*, niſi forte error eſt, quod non facile crediderim. Ergo & hoc loco Cedron genitiuus eſt non pluralis, vt vulgo creditur, ſed ſingularis, intelligiturque nomen vallis, *trans torrentem* vallis *Cedron*. Vnde venerit articulus ille Græcus τῶν, qui lectionem deprauauit, variæ coniecturæ, alii putant aliquem Græcæ linguæ peritum, Hebraicę ignarum articulum addidiſſe exiſtimantem κέδρων genitiuum eſſe pluralem, eademq; ratione accentum ab vltima, vt Hebraica poſtulat pronūtiatio, in penultimam retraxiſſe. alii, quorum ego coniecturam magis probo, ſcriptum fuiſſe, πέραν τοῦ χειμάρρου τοῦ κεδρών, aliquem vero Græcum non intelligentem κεδρών ſingularem genitiuum eſſe nominis indeclinabilis, putantemq; genitiuum eſſe pluralem, pro τοῦ ſcripſiſſe τῶν Scriptum autē fuiſſe prius τοῦ ex eo loco, quē modo produximus 2. Reg. c. 15. 23. facilis cōiectura eſt, nam & illic ſcriptum eſt, ἐν τῷ χειμάρρῳ τοῦ κεδρών, non τῶν κέδρων, vt quidā hæreticus interpres legi putat. Deniq; aut vallem illam, aut torrentē Hebraice Cedron appellatum fuiſſe, non ex eo loco ſolo, quem modo notauimus, ſed etiā ex 4. Reg. 23. 4. & ex Iere. c. 31. 40. manifeſtum eſt. De quo loco qui volet apud Ioſephū lib. 9. antiq. c. 7. & 6. de bello Iud. c. 3. & apud Bedā in libello de locis ſacris cap. 6. & apud Brocardum in deſcriptione terrę ſanctę plura legat. Ad rē vt redeamus, quod Chriſtus domo, in qua cœnauerat cum diſcipulis egreſſus eſt, & in hortum ſe contulit *trans torrentem Cedron*, nō idcirco fecit, vt Iudæorum manus fugeret, & latebras quæreret, id enim ſi facere voluiſſet, nō in hortum vrbi vicinum, in quo Iudas ſciebat eum totas orando noctes cōſumere ſolere, ſed in montē ipſum, & ſolitudinem aufugiſſet: ſed fecit potius, vt quæſituris ſe Iudæis obuiam occurreret. Sciebat enim eos indice, ac duce Iuda ibi ſe in primis quæſituros, vt oſtēderet ſe ſponte mortem ſubire, & Iudæos laborare liberaret per diuerſa loca ſe quærendi. Itaq; ipſe ſeſe in hortum quaſi in carcerem incluſit. Atq; hoc ipſo cōſilio Euangeliſta addidit, *Sciebat autem & Iudas locum, quia frequenter Ieſus conuenerat illuc diſcipulis ſuis*. Obſeruarunt hæc Chryſoſt. Cyrillus, Theodorus Heracleota, Theodorus Mopſueſt. Leontius, Theophylactus. Cum autem dicit, *Sciebat & Iudas*, coniunctio, &, hanc habet vim, non ſolum Chriſtus ſciebat eo Iudam cū Iudæis venturum eſſe, ſed ipſe etiam Iudas ſciebat eo ſe Chriſtum de more recepturum.

[Margin: Cap. 26. 30. — Error in Græcis libris de torrente Cedron vnde ductus ſit. — Vallis non torrens dicta Cedrō, id eſt obſcura. — Theodor. Beza in annotat. — Cur Chriſtus trans torrentem Cedron, abierit.]

4. *Ieſus itaque ſciens omnia, quæ ventura erant ſuper ſe.*] Conſulto dixit Euangeliſta, *ſciens omnia* ne quis putaret Chriſtum imprudentem in manus hoſtium incidiſſe, cum enim non ignoraret, quorſum cohors illa veniſſet, non fugiſſe tamē, ſed obuiam potius illi proceſſiſſe, & quodammodo interrogādo, quem quærerent, prouocaſſe, vt ſeſe comprehenderent. Vox enim illa, *Quē quæritis*, non eſt hominis, vt ait Leontius, metuentis, & veluti fugituri, ſi illi ipſum ſe quærere reſpondiſſent, ſed potius interriti, & laceſſentis. Hanc vim habere verbum illud *ſciens*, Chryſoſtomus, Theodorus Heracleota, & Mopſueſt. Cyrillus, & Rupertus exiſtimant. Theophylactus vero, & Euthymius indicant verbum, *ſciens*, ad id quod ſequitur, referendum eſſe, *& dixit eis, Quem quæritis?* quaſi dicat Euangeliſta, quamuis non ignoraret, quem quærerent, interrogauit tamen, vt oſtenderet ſe minime timere.

5. *Reſponderunt ei, Ieſum Nazarenum.*] Hinc apparet nondum milites, ac ne ipſum fortaſſe Iudam ipſum etiam ſecum loquentem cognouiſſe, vt apud Matthæum diſputauimus. Nec enim reſpondiſſent *Ieſum Nazarenum*, ſed teipſum quærimus. Qui autem fieri potuerit, vt Chriſtum non cognoſcerent illic etiam diſſeruimus.

Dicit eis Ieſus, ego ſum.] Ego ſum Ieſus Nazarenus, quem quæritis. Nam qui interpretantur, ego ſum, qui ſum, in quibus Rupertus, ſine cauſa mihi videntur vim verbis inferre. Etſi erat quidem Ieſus ille idem, qui dixerat olim Moyſi, *Ego ſum qui ſum*. Quam vim Exod. 3. 14. habeant verba, quæ ſequuntur, expoſuimus apud Matth. c. 26. 48.

6. *Vt ergo dixit eis, ego ſum, abierunt retrorſum, & ceciderunt in terram.*] Haud dubium, quin Chriſtus hac in re diuinam ſuam potentiam oſtendere voluerit, vt intelligerent aduerſarii potuiſſe ipſum ab illis non capi, ſi voluiſſet. Chryſoſtomus, Theodorus Heracleota. Theodorus Mopſueſtienſis, Leontius, Cyrillus, Auguſtinus, Beda, Theophylactus, Euthymius, Rupertus. *Vbi nunc*, inquit hic Auguſtinus, *militum cohors, & miniſtri principum, & Phariſæorum? Vbi terror, & munimen armorum? Nempe vna vox dicentis, ego ſum, tantam turbam odiis ferocem, teliſque terribilem, ſine telo vllo percuſſit, repulit, ſtrauit. Deus enim latebat in carne, & ſempiternus dies ita membris occultabatur humanis, vt laternis, & facibus quæreretur occidendus à tenebris. Ego ſum dicit, & impios deiicit. Quid iudicaturus faciet, qui iudicandus hoc fecit? Quid regnaturus poterit, qui moriturus hoc potuit?* Similia ſcribit Leo ſermone 14. de paſſione, & Gregorius lib. 17. Mor. c. 19. Quærit Rupertus, cur voluerit hanc ipſam ſuam oſtendere potentiā, & nō potius continuo capi, & tanquam agnus ad mactationē duci? Reſpōdet, vt illi viſo miraculo nullam culpæ ſuæ haberent excuſationem. Altera non aliena huius loci quæſtio eſt, quam apud neminem lego, cur non alia ratione, quando multis poterat, eam ipſam potentiam oſtendit potius, quam ipſo reſponſo? Non eſt admodum difficilis coniectura, voluit vt illo ipſo verbo, quo ratio poſtulare videbatur, vt illum apprehenderent, ita impedirentur, vt non ſolum apprehēdere, ſed ne ſtare quidem coram illo poſſent. Quis enim

[Margin: Tract. 112. — Cur potentiam hic ſuā Chriſtus oſtenderit, & cur hac ratione.]

enim non putaſſet fore, vt ſimul atque reſpondiſſet, *ego ſum*, manus in illum iniicerent? atqui illo reſponſo, quo incitari ad prehendendum videbantur, diſiecti ſunt. Voluit etiam illis Chriſtus, vt opinor, ea ratione declarare non ſolum non poſſe eo viribus ſuis, ſi iis vti vellet, reſiſtere, ſed ne ſuſtinere quidem nomen ſuum. Quod Gregorius obſeruat hom. in Ezechiel. 9. retro iſtos, non autem in faciem cecidiſſe, quod in faciem cadere iuſtorum ſit, qui ſurrecturi per pœnitentiam ex infirmitate cadunt, retro autem cadere reproborum, qui nunquam reſurgant, moraliter, & concionatorie dictum eſt, cæterum non exiſtimo eam fuiſſe cauſam, cur retro ceciderint, hanc potius, quod Chriſtus ante faciem eorum eſſet, itaque in terga oportebat cadere; vt caſu ipſo declararetur ideo cecidiſſe, quod ante ſe ſtantem, atque loquẽtem Chriſtum ſuſtinere non potuiſſent, vt appareret vnde illa veniſſet vis, quæ eos deieciſſet. Nam & arbores, quæ vi ventorum conuelluntur, non in eam, vnde flat ventus, ſed in oppoſitam cadunt partem. Non dicit Euangeliſta quomodo proſtrati ſurrexerint milites, cum veriſimile tamen ſit, antequam eos ſecundo Chriſtus interrogaret, ſurrexiſſe. Et cauere lector debet, ne fabulis neſcio quibus fidem adiungat, quas volitare per vulgum video. Credendum eadem Chriſti virtute, qua ceciderant, ſurrexiſſe, poſteaquam tandiu iacuiſſent, quam opus erat, vt eius quem comprehendere volebant, potentiam experiri poſſent.

Retro, & non in faciem cadere quid ſit ex D. Greg.

7. *Iterum ergo interrogauit eos, Quem quæritis? Illi autem dixerunt Ieſum Nazarenum.*] Iam non proſternuntur hac voce, qua ante proſtrati fuerant, quia ſatis iam Chriſtus ſuam illis potentiam demonſtrauerat, vt Theodorus Mopſueſt. & Auguſtinus Bedaque obſeruant, idemque Theophylactus indicat. ſatis illi occaſionis præbuiſſe, vt à tanto ſcelere viſo miraculo deſiſterent, ne quis ipſum accuſare poſſet, quod ſeſe ſine vlla potentiæ ſuæ declaratione in hoſtium tradidiſſet manus, non fuiſſe prehenſuros eum, ſi, quid poſſet, cognouiſſent. Illius ergo quæſtionis exitum non inuenio, quæ nemini puto hæc legenti non occurrit, quomodo auſi fuerint ſcelerati illi miniſtri poſt tam expreſſum argumentum diuinæ potentiæ, manus in Chriſtum iniicere, niſi quod ſuſpicor eadem illa potentia Chriſti, qua primum exterriti, proſtratiq; fuerant, ſolutos deinde fuiſſe metu, ne noſtræ ſalutis remedium vnicum impediretur. Hoc ipſum indicat Auguſtinus. *Verum ſi nunquam ſe*, inquit, *ab eis permitteret appr.hendi, non quidem illi facerent, propter quod venerant, ſed nec ipſe faceret, propter quod venerat. Eum quippe illi occidendum quærebant ſæuiendo, ſed quærebat nos & ipſe moriendo.* Eandem rationem Leo reddit ſermone de paſſione.

Tract. 112.

8. *Dixi vobis, quia ego ſum.*] Videtur mihi hæc verba tacitam exprobrationem imbecillitatis eorum continere, quod cum iam ſe Ieſum Nazarenum, quẽ quærebant, eſſe dixiſſet, non apprehendiſſent, ſimul etiam admonitionem quandam diuinæ in Chriſto poteſtatis, conſideraret apud ſe, quis eos impediſſet, ne ſe tenerent, quem Ieſum eſſe Nazarenum cõfeſſus fuerat.

Si ergo me quæritis, ſinite hos abire.] Videtur ita loqui, quaſi diceret, ſi non ſolum me quæritis, ſed etiam iſtos, qui mecum ſunt, iam eſtis experti poſſe me illos defendere, qui vos vno verbo proſtraui, ſin me ſolum quæritis, permitto, vt me capiatis, modo hos ſinatis liberos abire. Iuuat hic Theodori Heracleotæ verba ſubſcribere, *ὡς πατὴρ ἀγαθὸς προϊστάμενος τέκνων ἐκείνους μὲν ἔξω ποιεῖται τῶν πειρασμῶν διὰ τὸ ἀσθενὲς αὐτῶν, καὶ ἔτι νηπιῶδες, καὶ ἵνα πληρώσῃ τὸν λόγον, ὃν εἶπεν, ἑαυτὸν δὲ προδίδωσιν. Tanquam bonus pater ante filios ſtans extra periculum eos ponit, quod adhuc infirmi & infantes ſint, & vt ſermonem, quem dixerat, impleat, ſe autem ipſum tradit.* Idem fere Theophylactus ſcribit. Sæpe nobis Deus tanquam infirmis infantibus parcit, non patiẽs *nos tentari ſupra id, quod poſſumus*, fortiores vero factos maioribus periculis exercet, nam & Apoſtolos, quos modo ſecum capi noluit, fortaſſe, vt ait Cyrillus, ne ſi tunc cum ipſo mortui fuiſſent, aliquam redemptionis noſtræ partem illis debere videremur, poſtea Spiritu ſancto confirmatos pro ſe mori voluit, vt Theophylactus animaduertit. Denique voluit ſe ſolum capi, quia voluit torcular calcare ſolus. Declarauit reipſa, inquit Cyrillus, quod verbis docuerat cap. 10. 11. *Bonus paſtor animam ſuam dat pro ouibus ſuis.* Hinc altera quæſtio, quã Chryſoſtom. & Theophylactus attingunt, facile ſoluitur, quid cauſæ fuerit, quamobrem nõ etiam diſcipulos præſertim Petrum, qui eos irritauerat, comprehenderint. Putant enim Petrum iam antea ſeruo Pontificis Malcho auriculam abſcidiſſe, quod nos apud Matth. refutauimus. Reſpondent eadem Chriſti potentia fuiſſe prohibitos, ne illos caperent, qua paulo ante in terram deiecti fuerant. Id Euangeliſtam indicare, cum veluti eius rei cauſam exponens ſubiicit, *Vt impleretur ſermo, quem dixit, Quia quos dediſti mihi, non perdidi ex eis quemquam.*

Theodori Heracl. locus ex mſ. Vat. — 1. Corinth. 10. 13. — Iſai. 63. a. — Sup. cap. 17. 12.

Hæc tantum in hoc cap. 18. vſque ad 20. in auctoris autographo reperta ſunt.

CAPVT XIX.

1. TVNC ergo apprehendit Pilatus Ieſum, & flagellauit. 2. Et milites plectentes coronam de ſpi- *Matth. 27. e. 27.*
nis impoſuerunt capiti eius: & veſte purpurea circumdederunt eum. 3. Et veniebant ad eum, *Marci. 15. b. 16.*
& dicebant: Aue rex Iudæorum: & dabant ei alapas. 4. Exiuit ergo iterum Pilatus foras, &
dicit eis: Ecce adduco vobis eum foras, vt cognoſcatis quia nullam inuenio in eo cauſam. (5.
Exiuit ergo Ieſus portans coronam ſpineam, & purpureum veſtimentum:) Et dicet eis: Ecce homo. 6. Cum
ergo vidiſſent eum Pontifices, & miniſtri, clamabant, dicentes: Crucifige, crucifige eum. Dicit eis Pilatus.
Accipite eum vos, & crucifigite: ego enim non inuenio in eo cauſam. 7. Reſponderunt ei Iudæi: Nos legem
habemus, & ſecundum legem debet mori, quia filium Dei ſe fecit. 8. Cum ergo audiſſet Pilatus hunc ſermonem, magis timuit. 9. Et ingreſſus eſt prætorium iterum: & dixit ad Ieſum: Vnde es tu? Ieſus autem reſpon-
ſum non dedit ei. 10. Dicit ergo ei Pilatus: Mihi non loqueris? neſcis quia poteſtatem habeo crucifigere te, &
poteſtatem habeo dimittere te? 11. Reſpondit Ieſus: Non haberes poteſtatem aduerſum me vllam, niſi tibi
datum eſſet deſuper. Propterea qui me tradidit tibi, maius peccatum habet. 12. Et exinde quærebat Pilatus
dimittere eum. Iudæi autem clamabant dicentes: Si hunc dimittis, non es amicus Cæſaris. omnis enim, qui ſe
Regem facit, contra dicit Cæſari. 13. Pilatus autem cum audiſſet hos ſermones, adduxit foras Ieſum: & ſedit
pro tribunali, in loco, qui dicitur Lithoſtrotos, Hebraice autem Gabbatha. 14. Erat autem paraſceue Paſchæ,

hora

hora quaſi ſexta, & dicit Iudæis: Ecce Rex veſter. 15. Illi autem clamabant: Tolle, tolle, crucifige eum. Di-
cit eis Pilatus: Regem veſtrum crucifigam? Reſpõderunt Pontifices: Non habemus Regem, niſi Cæſarem.
16. Tunc ergo tradidit eis illum vt crucifigeretur. Suſceperunt autem Ieſum, & eduxerunt. 17. Et baiu- *Matth. 27. d.*
lans ſibi crucem exiuit in eũ, qui dicitur Caluariæ, locum, Hebraice autẽ Golgotha: 18. vbi crucifixerunt *31.*
eum, & cum eo alios duos hinc, & hinc, medium autem Ieſum. 19. Scripſit autem & titulum Pilatus: & *Mar. 15. b.*
poſuit ſuper crucem. Erat autem ſcriptum: Ieſus Nazarenus, Rex Iudæorum. 20. Hunc ergo titulum mul- *22.*
ti Iudæorum legerunt: quia prope ciuitatem erat locus, vbi crucifixus eſt Ieſus: Et erat ſcriptum Hebrai- *Luc. 23. e. 33.*
ce, Græce, & Latine. 21. Dicebant ergo Pilato Pontifices Iudæorum: Noli ſcribere, Rex Iudæorum: ſed quia
ipſe dixit: Rex ſum Iudæorum. 22. Reſpondit Pilatus: Quod ſcripſi ſcripſi. 23. Milites ergo cum crucifi- *Matt. 27. d.*
xiſſent eum, acceperunt veſtimenta eius, (& fecerunt quatuor partes: vnicuiq; militi partem) & tuni- *35.*
cam. Erat autem tunica inconſutilis, deſuper contexta per totũ. 24. Dixerunt ergo ad inuicem: Nõ ſcin- *Mar. 25. b. 24.*
damus eam, ſed ſortiamur de illa cuius ſit. Vt ſcriptura impleretur, dicens: Partiti ſunt veſtimenta mea ſi- *Luc. 23. e. 34.*
bi: & in veſtem meam miſerunt ſortem. Et milites quidem hæc fecerunt. 25. Stabant autem iuxta cru- *Pſal. 21. c. 19.*
cem Ieſu mater eius, & ſoror matris eius, Maria Cleophæ, & Maria Magdalene. 26. Cum vidiſſet ergo
Ieſus matrem, & diſcipulum ſtantem, quem diligebat, dicit matri ſuæ: Mulier, ecce filius tuus. 27. Deinde
dicit diſcipulo: Ecce mater tua. Et ex illa hora accepit eam diſcipulus in ſua. 28. Poſtea ſciens Ieſus quia o-
mnia conſummata ſunt, vt conſummaretur Scriptura, dixit: Sitio. 29. Vas ergo erat poſitum aceto plenũ. *Pſa. 68. c. 22.*
Illi autem ſpongiam plenam aceto, hyſſopo circumponentes, obtulerunt ori eius. 30. Cum ergo accepiſſet Ie-
ſus acetum, dixit: Conſummatum eſt. Et inclinato capite tradidit ſpiritum. 31. Iudæi ergo, (quoniam Pa-
raſceue erat) vt non remanerent in cruce corpora ſabbatho, (erat enim magnus dies ille Sabbathi) roga-
uerunt Pilatum vt frangerentur eorum crura, & tollerentur. 32. Venerunt ergo milites, & primi quidem
fregerunt crura, & alterius, qui crucifixus eſt cum eo. 33. Ad Ieſum autem cum veniſſent, vt viderunt
eum iam mortuum, non fregerunt eius crura, 34. ſed vnus militum lancea latus eius aperuit, & conti-
nuo exiuit ſanguis, & aqua. 35. Et qui vidit, teſtimonium perhibuit: & verum eſt teſtimonium eius. Et *Exo. 12. d. 46.*
ille ſcit quia vera dicit: vt & vos credatis. 36. Facta ſunt enim hæc vt Scriptura impleretur: Os non com- *Num. 9. b.*
minuetis ex eo. 37. Et iterum alia Scriptura dicit: Videbunt in quem tranſfixerunt. 38. Poſt hæc autem ro- *12. Zach. 12. c.*
gauit Pilatum Ioſeph ab Arimathæa, (eo quod eſſet diſcipulus Ieſu, occultus autem propter metum Iu- *10.*
dæorum) vt tolleret corpus Ieſu. Et permiſit Pilatus. Venit ergo, & tulit corpus Ieſu. 39. Venit autem & *Matt. 27. g.*
Nicodemus, qui venerat ad Ieſum nocte primum ferens mixturam myrrhæ, & aloes, quaſi libras centũ. *57. Mar. 15. d.*
40. Acceperunt ergo corpus Ieſu, & ligauerunt illud linteis cum aromatibus, ſicut mos eſt Iudæis ſepelire. *42.*
41. Erat autem in loco, vbi crucifixus eſt, hortus & in horto monumentum nouum, in quo nõdum quiſ- *Luc. 23. g.*
quam poſitus erat. 42. Ibi ergo propter Paraſceuen Iudæorum, quia iuxta erat monumentum, poſuerunt *50. Sup. 3. a. 1.*
Ieſum.

CAPVT XX.

1. VNA autem ſabbathi, Maria Magdalene venit mane, cum adhuc tenebræ eſſent, ad mo- *Mat. 28. a. 1.*
numentum: & vidit lapidem ſublatum à monumento. 2. Cucurrit ergo, & venit ad Si- *Mar. 16. a. 2.*
monem Petrum, & ad alium diſcipulum, quem amabat Ieſus, & dicit illis. Tulerunt Do- *Luc. 24. a. 1.*
minum de monumento, & neſcimus vbi poſuerunt eum. 3. Exiit ergo Petrus, & ille alius
diſcipulus, & venerunt ad monumentum. 4. Currebant autem duo ſimul, & ille alius diſcipulus præcur-
rit citius Petro, & venit primus ad monumentum. 5. Et cum ſe inclinaſſet, vidit poſita linteamina, non
tamen introiuit. 6. Venit ergo Simon Petrus ſequens eum, & introiuit in monumentum, & vidit lintea-
mina poſita, 7. & ſudarium, quod fuerat ſuper caput eius, non cum linteaminibus poſitum, ſed ſepara-
tim inuolutum in vnum locum. 8. Tunc ergo introiuit & ille diſcipulus, qui venerat primus ad monu-
mentum: & vidit, & credidit: 9. nondum enim ſciebant Scripturam, quia oportebat eum à mortuis re-
ſurgere. 10. Abierunt ergo iterum diſcipuli ad ſemetipſos. 11. Maria autem ſtabat ad monumentum foris, *Mat. 28. a. 1.*
plorans. Dum ergo fleret, inclinauit ſe, & proſpexit in monumentum: 12. & vidit duos angelos in albis, *Mar. 16. b. 5.*
ſedentes, vnum ad caput, & vnum ad pedes, vbi poſitum fuerat corpus Ieſu. 13. Dicunt ei illi: Mulier, *Luc. 24. a. 4.*
quid ploras? Dicit eis: Quia tulerunt Dominum meum: & neſcio vbi poſuerunt eum. 14. Hæc cum dixiſ-
ſet, conuerſa eſt retrorſum, & vidit Ieſum ſtantem: & non ſciebat quia Ieſus eſt. 15. Dicit ei Ieſus: Mulier,
quid ploras? quem quæris? Illa exiſtimans quia hortulanus eſſet, dicit ei: Domine, ſi tu ſuſtuliſti eum, di-
cito mihi vbi poſuiſti eum: & ego eum tollam. 16. Dicit ei Ieſus: Maria. Conuerſa illa, dicit ei: Rabboni
(quod dicitur Magiſter) 17. Dicit ei Ieſus: Noli me tangere, nondum enim aſcendi ad Patrem meum: va-
de autem ad fratres meos, & dic eis: Aſcendo ad Patrem meum, & Patrem veſtrum, Deum meum, &
Deum veſtrum. 18. Venit Maria Magdalene annuncians diſcipulis: Quia vidi Dominum, & hæc dixit *Mar. 16. c.*
mihi. 19. Cum ergo ſero eſſet die illo, vna ſabbathorum, & fores eſſent clauſæ, vbi erant diſcipuli congre- *14.*
gati propter metum Iudæorum: venit Ieſus, & ſtetit in medio, & dixit eis: Pax vobis. 20. Et cum hoc di- *Luc. 24. f. 36.*
xiſſet, oſtendit eis manus, & latus. Gauiſi ſunt ergo diſcipuli, viſo Domino. 21. Dixit ergo eis iterum: Pax *1. Cor. 15. a. 5.*
vobis. Sicut miſit me Pater, & ego mitto vos. 22. Hæc cum dixiſſet, inſufflauit & dixit eis: Accipite Spi- *Mat. 18. c.*
ritum ſanctum: 23. quorum remiſeritis peccata, remittuntur eis: & quorum retinueritis retenta ſunt. 24. *18.*
Thomas autem vnus ex duodecim, qui dicitur Didymus, non erat cum eis quando venit Ieſus. 25. Dixe-
runt ergo ei alij diſcipuli: Vidimus Dominum. Ille autem dixit eis: Niſi videro in manibus eius fixu-

ram clauorum, & mittam digitum meum in locum clauorum, & mittam manum meam in latus eius, non credam 26 Et poſt dies octo, iterum erant diſcipuli eius intus: & Thomas cum eis. Venit Ieſus ianuis clauſis, & ſtetit in medio, & dixit: Pax vobis. 27. Deinde dicit Thomæ: Infer digitum tuum huc, & vide manus meas, & affer manum tuam, & mitte in latus meum: & noli eſſe incredulus, ſed fidelis. 28. Reſpondit Thomas, & dixit ei: Dominus meus, & Deus meus. 29. Dixit ei Ieſus: Quia vidiſti me Thoma, credidiſti: beati qui non viderunt, & crediderunt. 30. Multa quidem, & alia ſigna fecit Ieſus in conſpectu diſcipulorum ſuorum, quæ non ſunt ſcripta in libro hoc. 31. Hæc autem ſcripta ſunt vt credatis, quia Ieſus eſt Chriſtus Filius Dei: & vt credentes, vitam habeatis in nomine eius.

Inf. 21. g. 25.

IN CAPVT XX.

19. *Cum ergo ſero eſſet die illo vna ſabbathorum, & fores eſſent clauſæ, vbi erant diſcipuli congregati propter metum Iudæorum.*] Quæ iſta Chriſti fuerit apparitio B Matth. 28. 16. docuimus, nempe quinquies iam ante illo ipſo die, quo reſurrexerat, diuerſis aut diſcipulis, aut mulieribus diuerſis in locis apparuerat. Eodemq; die, vt hic Euangeliſta teſtatur ſexto decem diſcipulis Ieroſolymæ domi latentibus apparuit. Et diem, & horam diei diligenter Euangeliſta deſignat, non ſolum vt fidem adhibeat hiſtoriæ, quæ circumſtantiarum deſcriptione fit probabilior, ſed vt aliquid etiam aliud, quemadmodum modo dicemus, ſignificaret. Dicit eodem die, quo reſurrexerat, quæ *vna*, id eſt prima dies hebdomadis erat, quæ nunc Dominica vocatur, diſcipulis apparuiſſe, volens, vt opinor, indicare, quantam Chriſtus habuiſſet curam probandi diſcipulis reſurrectionem ſuam; non diu paſſum eſſe benignum patrem filios ſuos orphanos in luctu eſſe, nō C fuiſſe negligentem, & otioſum, eodem die, quo Magdalenæ, etiam diſcipulis apparuiſſe; imo eodē die, quo ſuæ primum matri, deinde Magdalenæ, tertio illi, aliiſq; mulieribus, vt maior pars ſentit auctorum, quarto Petro, vt ait D. Paulus 1. Cor. 15. 5. & Luc. c. 24. 34. quinto duobus diſcipulis euntibus in Emaus apparuerat. Hora autem diei notat, *Cum ſero*, inquit, *eſſet*, id eſt cum iam eſſet nox, *οὔσης ὀψίας*, & vt rationem redderet, cur *fores eſſent clauſæ*, & vt eandem Chriſti commendaret diligentiam, qui ne nocturno quidem, & incommodo tempori peperciſſet, vt Apoſtolos conſolaretur & vacillantem eorum confirmaret fidem. Quod magis etiam intelligetur, ſi in memoriam reuocemus, quod apud Matthæum c. 28. 16. eadem nocte, poſtquam aduesperaſſet, & Emaunti cum duobus illis D cænaſſe diſcipulis, & decem Ieroſolymæ congregatis diſcipulis apparuiſſe. Scribit Lucas, cum Chriſtus ad hos venit, iam duos illos ex Emaunte rediiſſe, & cum illis fuiſſe narrantes, quomodo vidiſſent Chriſtum eumq; in fractione panis cognouiſſent. Cur noctu potius venerit, quam interdiu, etiam indicat Euangeliſta, cum dicit, *Vbi erant diſcipuli congregati*, ſcilicet propterea noctu venit, vt congregatos inueniret, quemadmodum Chryſoſtomus, Leontius, Theophylactus, & Euthymius exiſtimant. Poteſt quæri, quomodo dicat Euangeliſta hoc primo die accidiſſe, cum nox iam eſſet, & Iudæi ab occaſu ſolis diem inchoarent. Reſpondet Theodorus Mopſueſtien. cum dicit, *ſero*, perinde eſſe ac ſi diceret, finita prima die, & inchoata ſecun- E da. De hac phraſi, *vna ſabbathorum*, ſæpe diximus; vide Matth. 28. 1. Quod dicit fores fuiſſe clauſas, ad declarandam futuri miraculi magnitudinem pertinet, quod cum clauſæ fores eſſent, tamen per eas Chriſtus ad diſcipulos penetrauerit. Hac enim de cauſa, & hoc loco, & infra ver. 26. tanta diligentia id Euangeliſta notauit. Nec antequam Caluinus hæreticus factus eſſet, cuiquam venerat in mentem aliter intelligere Chriſtum, quam per fores ipſas clauſas ad diſcipulos ingreſſum fuiſſe, quemadmodum & ex matre clauſo exiiſſet vtero, & ex ſepulcro nondum reuoluto euaſiſſet lapide; Iuſtinus quæſt. 117. Chryſoſtomus homil. 2. de Ioanne Bapt. & hoc loco, Hilarius. lib. 3. de Trinitate. Euſebius Emiſ. in homil. in hæc verba, Auguſtinus hoc loco, & ſerm. de tempore 156. & in lib. de agone Chriſtiano cap. 24. Ambroſius ſerm. 10. in Pſalm. 118. & lib. 10. in Luc. Epiphan. hæreſ. 64. Gregorius Nazianzenus in Chriſto patiente. Hieronymus in Epitaph. Paulæ, Amphilochius apud Theodoretum dialog. 2. Leo ſermone 1. de reſurrectione, & epiſtola 10. cap. 5. & epiſtola 83. & Cyrillus lib. 12. comment. in Ioannem capit. 53. & lib. de recta fide ad Reginas, Theodorus, Heracleota, Theodorus Mopſueſtien. Leontius, Beda, Theophylactus, Euthymius, & Rupertus hoc loco, & Nicephorus lib. 1. cap. 34. Neq; vero ſpectandum ſolum eſt, quid dicant hi tot, tamq; graues auctores, ſed multo etiam maxime, quomodo dicant; ita prorſus, vt nec in mentem quidem illis venerit, poſſe tam impudentem quenquam hæreticum reperiri, qui id vnquam eſſet negaturus. Abutebantur hoc loco Marcioniſtæ, vt probarent non habuiſſe Chriſtum verum corpus, vt ex Hieron. Auguſtino, & Cyrillo in iis locis, quos modo notauimus, intelligimus. Abutebantur Manichæi, vt idem indicat Auguſtinus. Nemini vnquam Catholico venit in mentem reſpondere, quod Caluiniſtæ reſpondent, non fuiſſe clauſis, ſed apertis foribus ingreſſum; cum, ſi id probari putarent poſſe, nulla tam expedita ad refellendos hæreticos ratio inueniri potuiſſet, quod nimirum viderent non poſſe id niſi impudentiſſime negari. Noui tamen hæretici, ne ſi conceſſerint corpus Chriſti per clauſas fores penetraſſe, & illud concedere cogantur, in quo maxime à nobis diſſident, poſſe etiam in Euchariſtia ita eſſe, vt locum nullum occupet; alii D dicunt fores quidem, cum Chriſtus acceſſit, fuiſſe clauſas, ſed cum pulſaſſet, aliquem ex iis, qui intus erant, illi aperuiſſe; alii Chriſtum ipſum ſua potentia aperuiſſe, aut vltro fores illi ſeſe pandiſſe, quod & cum Petrus è carcere ab angelo educeretur, factum legimus, Act. 12. 10. alii per feneſtram, aut qua alia via ingreſſum eſſe; qui omnium prudentiſſimus videri vult, princeps eorum Caluinus non probat quenquam Chriſto fores aperuiſſe; illuſtre enim potentiæ Chriſti ſpecimen fuiſſe, ſed quærēdum non eſſe quomodo fuerit ingreſſus, hoc tantum nos tenere iubet, per fores nō penetraſſe. Cur ergo ô inſane, tam diligenter Euangeliſta notauit fores fuiſſe clauſas, idq; bis iterauit, niſi vt intelligeremus per ipſas clauſas ingreſſum fuiſſe? Quod E meliore profecto quam tu iudicio in 3. de Trini. libro Hilarius expendit. *Quæro*, inquit, *per quas clauſæ domus partes ſeſe corporeus intulerit? Diligenter enim Euangeliſta expreſſit, dicens, Venit Ieſus ianuis clauſis, & ſtetit in medio diſcipulorum ſuorum.* Adde quod verbum illud *ſtetit in medio eorum*, hanc vim habet, vt indicet ſubitum ſine vllo aduenientis indicio, ſine ſtrepitu, ſine apertione ianuæ in medio conſtitiſſe. *Petrū*, inquit Caluinus, *è carcere egreſſum legimus, an continuo dicemus per fores penetraſſe?* Primū ſi tam aperte Lucas dixiſſet clauſis foribus egreſſū eſſe, quam Ioannes dicit ingreſſum fuiſſe Chriſtū haud dubie diceremus. Deinde quidni dicamus Petrū etiam per fores carceris penetraſſe, cum id Euangeliſta

c. 24. 35.

Cur noctu potius Chriſtus apparuerit diſcipulis.

Quomodo foribus clauſis ingreſſus ſit Chriſtus.

Marcioniſtæ hoc loco abuſi, & Manichæi.

Caluini impudens commentum in 20. Ioan.

liſta ſignificet? cum enim dicit portam vrbis ferream vltro illis apertam fuiſſe, carceris vero portam non dicit, non obſcure indicat non aperta carceris porta exiiſſe. Certe meliores auctores, quam Caluinus, ita ſentiunt, vt Rupertus. At merito aliquis quærat, cur clauſis Chriſtus ianuis ingreſſus fuerit, cum id aduerſari potius, quam ſeruire eius inſtituto videretur; volebat enim probare ſe verum habere corpus, *palpate, & videte quia ſpiritus carnem & oſſa non habet, ſicut me videtis habere*; atqui hoc melius probaſſet, ſi apertis, quam ſi clauſis foribus ingreſſus fuiſſet; nam ipſum fores penetrare proprium erat ſpiritus. Multas eius rei cauſas graues auctores afferunt. Leontius, vt doceret, inquit, Apoſtolos deinceps non ſecundum carnem cogitare, id eſt, vt glorificatum ſe habere corpus intelligerent. Nam *etſi cognouimus*, inquit Paulus, *ſecundum carnem Chriſtū, ſed nunc iam non nouimus.* Theodorus Heracleota, vt ſuam oſtēderet diuinitatem, cui nihil quātumuis clauſum obſtare poſſet. Theodorus Mopſueſt. & Euthymius, ne diſcipulos deterreret, qui ſi foribus patefactis ingreſſum eſſe vidiſſent ex Iudæis aliquem, quos timebant, eſſe putauiſſent. Theophylact. vt oſtenderet, quomodo reſurrexiſſet, nempe eodem modo exiiſſe de ſepulcro, quo ad eos clauſis foribus ingreſſus eſſet.

Lib. 14. ex cap. 5. Act. 12. 13.

Luc. 24. 39.

2 Corinth. 5. 16.

Venit Ieſus, & ſtetit in medio & dixit eis, Pax vobis.] Quam vim habeat verbum illud *ſtetit*, modo diximus, non apertis ſcilicet foribus, nullo dato ingreſſus ſui indicio ſubitum atq; improuiſum in medio conſtitiſſe. At cur *in medio*? quo melius ab omnibus conſpiceretur, ſeque illis oſtenderet, vt Euthymius ait. Accommodate autem ad eorum ſta- C tum hac ſalutatione vſus eſt, *Pax vobis*, etſi alioqui inter Iudæos vulgaris erat. Erant enim in maximo timore, proptereaq; , vt Euangeliſta notauit, obſeratas habebant fores, eum igitur vt illis timorem pelleret, ſtatim dicit, *Pax vobis* iiſdem vſus verbis, quibus ante mortem illis dixerat, *Pacem relinquo vobis, pacem meam do vobis.* c. 14. 27. vt vel inde, quis eſſet, agnoſceretur, vt Chryſoſtomus, Leontius, Theophylactus, & Euthymius adnotarunt. Non eſt inſtituti noſtri à ſenſu diſcedere literali, & ad colligendos allegoriarum floſculos euagari; ſed qui elegantem reperire volet in hunc locum allegoriam, Gregorium legat lib. 4. in 1. lib. Reg. c. 4. ad eos, qui mundo fores occluſerunt, Chriſtum nec opinatum venire, & iucundiſsimam pacem D dare.

Iis qui mundo fores occluſerunt Chriſtus pacem ſuam dant.

20. *Et cum hoc dixiſſet, oſtendit eis manus, & latus.*] Oſtendit eis veſtigia paſsionis ſuæ, & vt non alium ſe, quam Chriſtum eſſe oſtenderet, & non alio, quam quod crucifixum fuerat, corpore ſurrexiſſe, vt Cyrillus, Leontius, Theodorus Heracleotes, & Theodorus Mopſueſtien. ſcribunt. Tradit propterea Lucas cap. 24. 36 37. Chriſtum antequam manus, & pedes oſtenderet, dixiſſe, *Ego ſum, nolite timere*, territos vero fuiſſe diſcipulos, putaſſeq; *ſe ſpiritum videre*; quibus ille ver. 38 & 39. *quid turbati eſtis, & cogitationes aſcendunt in corda veſtra? Videte manus meas & pedes meos, quia ego ipſe ſum; palpate, & videte, quia ſpiritus carnem, & oſſa non habet, ſicut me videtis habere.* Itaq; abs re eſt quod Theophylactus diſputat, quid cauſæ fuerit, cur diſcipuli viſo repen- E te Domino turbati non fuerint, id partim Magdalenæ tribuens, quæ ſe eum vidiſſe teſtata fuiſſet, partim voci Chriſti, quam continuo diſcipuli recognouerint; enimuero, vt Lucas affirmat, turbati ſunt; ſed id Ioannes, quod ſatis à Luca explicatum eſſet, ſilentio prætermiſit. Eandem enim hanc Ioannis, & illam Lucæ apparitionem fuiſſe neminem arbitror negare poſſe. Magis propria huius loci quæſtio, quomodo Chriſtus, cum glorificato ſurrexerit corpore, cicatrices geſtauerit, quæ vi- A tium quoddam corporis ſunt, quaſque nemo noſtrum, etiam ſi in hac habuerit vita, in altera glorificatus habiturus eſt. Retinuiſſe eas Chriſtum magno conſilio credendum eſt, & quia illuſtris victoriæ inſignia erant & ſolent victores duces oſtentare potius, quam occultare cicatrices: & quia teſtes volebat eſſe reſurrectionis ſuæ; & quia oportebat, vt cum ad iudicandum venerit, eas oſtenderet, vt viderent eum hoſtes, *in quem transfixerunt.* Claui *enim manus fixerant*, inquit hoc loco D. Auguſtinus, *lancea latus eius aperuerat, vbi ad dubitantium corda ſananda vulnerum ſunt ſeruata veſtigia*, Et ſerm. 18. de verbis Domini, *Nunquid non poterat Dominus ſine cicatricibus reſurgere? ſed in diſcipulorum corde vulnera nouerat, propter quæ ſananda cicatrices in corpore ſuo ſeruauerat*, idem ſer. 147. de tempore. & Leo ſerm. B 1. de Aſcenſione, *Ad ſananda infidelium cordium vulnera clauorum, & lanceæ erant ſeruata veſtigia, vt non dubia fide, ſed conſtantiſſima ſcientia teneretur eam naturam in Dei Patris conſeſſuram throno, quæ iacuerat in ſepulcro.* Sententiam eandem Græce Cyrillus dicit lib. 12. in Ioann. ca. 58. & Euſebius Emiſenus in homil. in hæc verba, Chryſoſto. Theophylact. & Euthymius. Quin & martyres omnes ſuas eſſe in cœlo cicatrices habituros non tanquam vitia, ſed tanquam veritatis teſtimonia lib. 22. de Ciuit. c. 20. idem docet Auguſt. Euſebius vero Emiſ. nonnullos hæreticos occaſionem hinc ſumpſiſſe dicit, vt dicerent omnia ſanctorum corpora cum iiſdem vitiis reſurrectura, cum quibus cecidiſſent, quod ex 1. ad Cor. 15. facile refellitur. Aliam hic quæſtionem Cyrillus ſuſcitat, quo modo vere glorifi- C catum Chriſti corpus diſcipuli potuerint contueri, qui ne figuram quidem eius gloriæ in transfiguratione ſuſtinere potuiſſent. Reſpondet Chriſtum gloriam compreſsiſſe corporis ſui, ne nimio ſplendore perſtringeret diſcipulorum oculos. Idemq; docet Auguſt. lib. 22. de Ciuit. c. 19. Difficilior quæſtio, an diſcipuli Chriſti vulnera manibus, vt ſibi certam fidem facerent, contrectarint. Nam Ioannes quidem, & Lucas tantum dicunt Chriſtum vulnera ſua tangenda illis oſtendiſſe, ſed an reuera tetigerint, neuter eorum dicit. Meliorum tamen auctorum opinionem eſſe video vere tetigiſſe, Auguſtini ſerm. 18. de verbis Domini, & ſermone 115. & 158. & 160. Leonis epiſtola 10. cap. 5. Idq; videtur haud obſcure Ioannes epiſtol. 1. cap. 1. 1. ſignificare cum dicit, *Quod perſpeximus, & manus noſtræ contre-* D *ctauerunt.* Accedit alia ex hoc loco coniectura, cū Thomas dicit ver. 25. *Niſi videro in manibus eius fixuram clauorum, & mittam manum meam in latus eius non credam*, indicat cæteros diſcipulos, vt ſibi fidem facerent, ſe vidiſſe Chriſtum affirmaſſe, ſe nō ſolum vidiſſe eum, ſed etiam eius cicatrices manibus contrectaſſe, perinde enim loquitur, ac ſi dicat, Niſi mittam digitum meum in locum clauorum, & mittam manum meum in latus eius, ſicut ipſi vos feciſſe dicitis, *non credam.*

Chriſtus quomodo cicatrices geſtauerit poſt reſurrectionem.

Sup. c. 19. 37. Zach. 12. 10. Tract. 121.

Cap. 2.

An diſcipuli manibus contrectarint Chriſtum.

Gauiſi ſunt diſcipuli viſo Domino.] Non ſtatim quidem viſo, nam initio, vt Lucas tradit, turbati potius ſunt, & ſpiritum ſe videre putauerunt; ſed gauiſi ſunt viſo, id eſt manuum contrectatione co- E gnito. Dixerat ante mortem, *iterum videbo vos, & gaudebit cor veſtrum.* cap. 16. 22. & ideo Euangeliſta notauit gauiſos fuiſſe, vt indicaret impletam fuiſſe Chriſti prædictionem. vt Chryſoſtomus, Cyrillus, Theophylactus, & Euthymius aiunt.

21. *Dixit ergo eis iterum, Pax vobis.*] Poſtquam eum cognouiſſent, quaſi, quod ante dixerat, nihil profuiſſet, quia non tanquam Chriſti, ſed tanquam ſpiritus aut phantaſmatis ſalutatio excepta fuerat? Itaq; repetitio hæc non ſolum cōfirmandi vim habet, vt Aug. & Beda putant; ſed etiam indicat prio-

rem ſalutationem, quia non tanquam à Chriſto accepta fuerat, penè irritam fuiſſe. Aliter enim à Chriſto, quam à mundo ſalutamur.

In quo ponat ſimilitudinem inter ſuam, & Apoſtolorum miſſionem Chriſtus.

Sicut miſit me Pater, & ego mitto vos.] Dubium qua in re Chriſtus inter ſuam, Apoſtolorumq́; miſſionem ſimilitudinem ponat? nam Cyrillus quidem veritus, opinor, ne ſi aliter interpretaretur, Arianorum cauſæ fauere videretur, quaſi eodem prorſus modo Chriſtus à Patre, quo ad Chriſto diſcipuli mittebantur, id eſt vt creatura à creatore, vt minor à maiore miſſus eſſet ad ſolam hoc docendi retulit diligentiam; vt quemadmodum ipſe non iuſtos quærebat, ſed peccatores; ita ſe eos dicat mittere, vt peccatores ad pœnitentiam adducant. Eodem ferme modo Leontius, quemadmodum, inquit, me Pater miſit, vt vos docerem; ita ego vos mitto, vt alios doceatis. Alii referunt ad poteſtatem, quam diſcipulis dedit, quaſi dicat, quam poteſtatem mihi miſſo Pater dedit, eam ego vobis do.

lib. 14.

Quo ſenſu Rupertus his verbis exponit. *Quomodo enim vel ad quid miſit filium Pater, niſi vt inter Deum, & homines pacem faceret? Quomodo itidem, vel ad quid ſuos in vniuerſum mundum filios mittit prædicatores, niſi ad hoc, vt inimicos Deo reconcilient homines? Hoc nempe ſciens Apoſtolus ait Corinthiis, Omnia autem ex Deo, qui reconciliauit nos ſibi, & dedit nobis miniſterium reconciliationis. Quoniam quidem Deus erat in Chriſto mundum reconcilians ſibi, non reputans illis delicta illorum, & poſuit in nobis verbum reconciliationis. Pro Chriſto ergo legatione fungimur, tanquam Deo exhortante per nos.*

1. Corinth. 5. 19. 20.

Eodem modo videtur Elias Cretenſis in commentariis in 2. oratio. de Theologia Gregorii Nazianz. & in orat. de recta doctrinæ ſent. intellexiſſe. Itaq; inter alia, quæ ex literis ſacris adducit exempla, vt doceat dictionem *ſicut*, & ſimiles alias, cum de Deo, & hominibus comparate dicuntur, non æqualitatem, ſed proportionem ſignificare, hoc in primis adducit. Chriſtum enim à Patre tanquam parem à pari; Apoſtolos à Chriſto, tanquam homines à Deo miſſos eſſe.

Duplex poteſtas hoc loco à Chriſto intellecta.

Duplicem ego poteſtatem his verbis declarari arbitror; alteram eam, quam ex Ruperto modo diximus; quam poteſtatem ipſe à Patre miſſus accepiſſet, eam Apoſtolis dare, quos ſuo loco mitteret, quos vicarios ſuos faceret. Hoc apparet ex verbis ſequentibus; propterea enim inſufflauit in eos, propterea dixit, *Quorum remiſeritis peccata, remittuntur eis, & quorum retinueritis, retenta ſunt*, vt oſtenderet ſe, quantam auctoritatem ipſe à Patre accepiſſet, tantam illis dare; nulla enim maior, quam remittendi peccata eſſe poteſt. Itaq; recte ex hoc loco colligitur non ſolum doctoris, ſed etiam ſacerdotis officium Apoſtolis tradidiſſe, vicarios enim conſtituit ſuos.

Apoſtolis ſacerdotis officium traditum.

Sed in hac ipſa ſimilitudine poteſtatis ea diſſimilitudo eſt, quæ inter principem, & legatum; dominum, & ſeruum; proprium magiſtratum, & vicarium eſſe ſolet. Chriſtus etſi vt homo eam à Patre acceperat poteſtatem, tamen & habebat natura ſua; Apoſtoli non niſi eius habebant beneficio; & Chriſtus non pro alio, ſed pro ſe; Apoſtoli non pro ſe, ſed pro Chriſto, vt vnus ex ipſis Apoſtolus dicit, fungebantur legatione.

2. Cor. 5. 20.

Itaq; non debuerunt, vt noui hæretici colligunt ſeipſos pro nobis ſacrificare, ſed illud ipſum Chriſti ſacrificium, tanquam eius nempe Vicarii, nobis repræſentare, id eſt repetendo eodem ſacrificio eius ad nos fructum deriuare. Altera poteſtas eſt non in Apoſtolis, ſed in Chriſto; itaque non Apoſtolorum cum Chriſto, ſed Chriſti cum Patris poteſtate comparatur; tanquam dicat, qua poteſtate Pater miſit me, eadem ego mitto vos; non minorem ego, vt vos mittam, poteſtatem habeo, quam vt me mitteret, Pater habuit, Hoc enim ſenſu dixit Matth. 28. 18. 19. *Data eſt mihi omnis poteſtas in cælo, & in terra; euntes ergo docete omnes gentes.* Expendunt Leontius, & Theoph. verbum illud, *Ego mitto vos*, aduerſus Arianos, non dixiſſe, rogabo Patrem, vt mittat vos, ſed *ego mitto vos*, tanquam æqualem cum Patre auctoritatem habens.

22. *Hoc cum dixiſſet, inſufflauit, & dixit eis, Accipite Spiritum ſanctum.*] Duabus hic de rebus diſputandum de ſpiritu, qui datus dicitur, de flatu, rituque, quo datus eſt.

Quomodo Spiritum ſanctum dederit Chriſtus diſcipulis, quem promiſerat poſt diſceſſum ſe miſſurum.

Quærunt Chryſoſt. Cyrill. & Euthym. qui fieri poſſit, vt Chriſtus nunc Spiritum ſanctum dederit, cum c. 16. 7. dixerit, *Si ego non abiero paracletus non veniet ad vos, ſi autem abiero, mittam eum ad vos.* Eadem apud Hieron. 9. ad Hedibiam quæſtio eſt. Res erat explicatu facilis, tamen multis grauiſsimis auctoribus difficilis viſa eſt. Scribit Chryſoſt. nonnullos hac inductos ratione docuiſſe non dediſſe nunc Chriſtum Spiritum ſanctum, ſed promiſiſſe, in qua ſententia Theodorum Mopſueſt. fuiſſe in Græcorum Catena lego, exponit enim, λάβετε ἀντὶ λήψεσθε accipite, pro accipietis; idemque Theophylact. & Euthym. dicere videntur, nō dediſſe Spiritum ſanctum, ſed gratiam Spiritus ſancti, per quam eos ad accipiendum poſtea Spiritum ſanctum idoneos efficeret.

Theodori Mopſueſt. error damnatus.

Theodori Mopſueſt. error in quinta Synodo Cōſtāt. act. 3. can. 12. & in edicto Iuſtiniani Imperatoris condemnatur. Cyrillus multis diſſerit verbis dediſſe quidem Spiritum ſanctum, ſed non propterea mentitum eſſe, verum promiſsionem ſuam anticipaſſe, vt oſtenderet non ſolum Patrem, ſed etiam ſe Spiritum ſanctum dare poſſe. Hoc illi in more fuiſſe, vt eorum, quæ ſe poſt reditum in cœlum facturum promiſiſſet, aliquod ante præberet ſpecimen. Dixerat fore, vt imminente fine mundi mortui audirent vocem filii hominis, & qui audirent, viuerent, ſupra c. 5. 25. voluit etiam ante aliquot velut exempli cauſa excitare mortuos. Diſſeruerat aliquando de futura ſua gloria, *Videbitis filium hominis venientem in nubibus cæli cum virtute multa & maieſtate.* Oſtendit eius rei exemplum, cum ſeſe coram tribus diſcipulis transfigurauit.

Matth. 24. 30. & 26. 64. Matth. 17. 2.

Hieronymus, Chryſoſtomus, Theodorus Heracleotes, Euſebius Cæſarien. in Græca Catena, Leontius Spiritum ſanctum hic appellari gratiam Spiritus ſancti, cuius cum varia ſint dona, in die quidem Pentecoſtes omnia in Apoſtolos effuſa eſſe, nunc vero ſolam remittendi peccata poteſtatem illis datam, quæ ipſa Spiritus etiam ſancti donum ſit. Quam ſententiam etiam Theophylactus, Euthymius, & Rupertus magis probant. Itaque non inſcite Theodorus obſeruauit Chriſtum non dixiſſe cap. 16. ſe non daturum Spiritum ſanctum, antequam ad Patrem abiret; ſed non miſſurum eſſe, hic autem non miſiſſe, ſed dediſſe. *Accipite*, inquit, *Spiritū ſanctum.* Et vero ſi ſubtiliter loquamur, mitti Spiritus ſanctus dicitur, cum eius perſona viſibili apparet ſpecie, vt cum baptizato Chriſto columbæ ſpecie deſcendit, & cum die Pentecoſtes ſpecie ignis atque linguarum, dari autē eum, cum eius aliquod donum datur.

Matth. 3. 16. Act. 2. 3.

Vno verbo explicari res poteſt. Promiſerat Chriſtus, ſi ipſe prius non abiiſſet, Spiritum ſanctum viſibiliter, & cum omnibus ſuis donis venturum non eſſe, quod & factum eſt, nam ante Pentecoſtes diem hoc modo non venit, dedit nunc antequam abiret Apoſtolis eum etſi viſibili ſigno, tamen inuiſibiliter, quia cum eos in vniuerſum terrarum orbem dimitteret, oportebat, inquit Heracleota, viatico aliquo munere.

Quomodo Spiritū ſanctū dederit Chriſtus diſcipulis quē iam habebant.

Hinc alia, quam Auguſtinus tractat. in Ioan. 74. copioſe agitat, ſoluitur quæſtio, quo modo nunc Chriſtus Spiritum ſanctum Apoſtolis dederit, quem ante vtique iam habebant, nec enim ſine Spiritu ſancto diligere Chriſtum potuiſſent, cum nemo poſſit *dicere, Dominus Ieſus, niſi in Spiritu ſancto.* 1. Cor. 12. 3. Dicam breuiter, quæ multis illic verbis Auguſt. diſputat, habebāt quidem ante Spiritum ſanctum, ſed aliter, id eſt copioſius, quam prius habebant, nunc illis datus eſt, addita enim illis poteſtas remittendi peccata ante quidem illis promiſſa, Matth. 18. 18. nondum tamen data; datus autem eſt in Pentecoſte aliter etiam, quam nunc; nunc inuiſibiliter, & copioſius quidem, quam ante, tunc viſibiliter, & copioſius, quam nunc; idem tamen ſemper ſpiritus, vt idem ait Auguſtinus eodem loco & lib. 10. de Geneſ. ad literam capit. 5. & lib. 4. de Trinit. cap. 20.

Cur hāc poteſtatem Chriſtus nunc dederit.

Sed ecce alia hinc nobis ſuboritur quæſtio, quam & in illo. 74. in Ioannem tractat. D. Auguſtinus tetigit, quam ob rem hanc ipſam poteſtatem peccata remittendi nunc Chriſtus Apoſtolis dederit, cum Spiritus ſancti donum eſſet, quod vna cum reliquis veniens in die Pentecoſtes afferre potuiſſet, præſertim cum ea ante vſuri non eſſent, *cognoſcens* enim *præcepit eis ab* Ieroſolymis *ne diſcederent, ſed expectarent promiſſionem Patris.* Actor. 1. 4. Auguſtinus non aliter reſpondet; quam propterea bis Spiritum ſanctum dare voluiſſe, quia duo caritatis præcepta ſunt, alterum Dei, alterum proximi diligendi, & caritas Spiritus ſancti donum eſt. Duas ergo alias rationes probabiliores, niſi fallor, inuenio. Altera eſt, voluiſſe declarare Chriſtum, non ſolum Patrem, ſed ſe etiam dare Spiritum ſanctum, quod ſatis probare non potuiſſet, niſi antequam ex hoc mundo diſcederet, illis daret. Id ex flatu, quo dedit intelligi poteſt, quo, vt poſtea dicemus, propterea vſus eſt, vt ſignificaret ex ſe procedere. Altera magis eſt propria, nullum aliud nunc donum dedit Spiritus ſancti, quam poteſtatem remittendi peccata, eam non Patris nomine ſed ſuo, ac proprio dare debuit, quia ipſe ſolus mortuus fuerat *ad multorum exhauriendæ peccata*, ipſe eam poteſtatem ſua morte comparauerat, ipſe eam tanquam caput Eccleſiæ, quibus vellet, membris impertiri poterat; Ergo Spiritū ipſum ſanctū, quia communis ſibi cum Patre erat, noluit, antequam ad Patrem rediret, dare, vt ab vtroq; miſſum eſſe appareret; poteſtatem autem remittendi peccata, quæ eo modo, quo diximus, propria ipſius erat, ipſe per ſe antequam ad patrem iret, dare voluit.

Hebr. 9. 28.

An vere inſufflarit Chriſtus.

De flatu nunc dicendum vbi tres quæſtiones occurrere poſſe video, an vere Chriſtus inſufflarit, quare id fecerit, an inſufflauerit in ſingulos Apoſtolos. Rupertus quidem, quem ſæpe auctorem laudare ſoleo, in ea omnino ſententia eſt, vt exiſtimet Chriſtum reipſa non inſufflaſſe, ſed eodem modo inſufflaſſe dici, quo Deus in corpus recentis Adami inſpiraſſe dicitur *ſpiraculum vitæ*, Geneſ. 2. 7. non quod vllo corporeo vius ſit flatu, ſed quod ita vitalem illi ſpiritum dederit, quemadmodum ſi ore corporis in illum inſpirauiſſet. Indulgendum auctori; nam nunc ſi quis diceret, haud ſcio an ferendus eſſet. Minime enim obſcure Spiritum ſanctum à flatu Euangeliſta diſtinguit, *Inſufflauit*, inquit; *& dixit eis, Accipite Spiritum ſanctum.* Atq; ita omnes alii auctores ſentiunt.

Cur id fecerit.

Itaque ſecunda ſequitur quæſtio, cur id fecerit, vnde & feciſſe perſpicuum erit. Diuerſas eius rei apud auctores diuerſos rationes lego.

Tract. 121.

Auguſtinus hoc loco, & lib. 4. de Trinit. 20. & lib. 10. de Geneſ. ad literam cap. 5. & Victorinus libro 1. aduerſus Arium, & Beda, & fere Latini flatu ſignificare voluiſſe Spiritum ſanctum ex ſua procedere ſubſtantia; nam & flatus ex intimo expiratur corpore. Cyrillus, & Leontius, vt declararet eiuſdem ſecum eſſe ſubſtantiæ: iidem auctores duo, & Euthymius, & Philaſtrius in hæreſi de anima hominis inſpirata, & Ambroſius ſerm. 10. in Pſalm. 118. vt oſtenderet ſe eum eſſe, qui in primum hominem ſpiraculum vitæ inſpirauerat, Geneſ. 2. 7. eundem enim ſe, qui hominem nondum viuentem animauerat, mortuum peccato per Spiritum ſanctum viuificare. Qua in re mirabile quiddam apud Auguſtinum, & Philaſtrium Auguſtino vetuſtiorem inuenio. Scribit Auguſtinus lib. 13. de Ciuit. c. 24. inconſiderate aliquos ex hoc loco colligiſſe, animam hominis non tunc primum factam fuiſſe, cum Deus in faciem Adami inſpirauit, ſed animam, quæ iam in homine erat, per Spiritum ſanctum fuiſſe viuificatam; quēadmodū non dederit Chriſtus Apoſtolis animam, ſed iam datam ſpiritu viuificauerit. Eam Manichæorum fuiſſe hæreſim ſcribit lib. 2. de Geneſ. contra Manichæ. c. 8. contra vero Philaſtrius inter hæreticos ponit eos, qui dicerent ſpiraculum illud, quod Deus in faciem hominis inſpirauit, animam fuiſſe. Ad rem vt redeamus, aliam ego rationem, cur Chriſtus inſufflando Spiritum ſanctum Apoſtolis dederit, eſſe arbitror, vt ipſam Spiritus ſancti, quem dabat, naturam declararet. Eſt enim Spiritus ſanctus veluti flatus quidam Patris, & Filii, & nomen ipſum Spiritus flatum ſignificat. Habebat enim hoc imaginem quandam ſacramenti, in quo externum ſymbolum Spiritum ſanctum, qui intrinſecus dabatur, ſignificabat.

Refellitur Caluinus.

Neq; vero timendum idcirco Caluino eſt, ne hinc octauum, vt ipſe ſe vereri dicit, fabricemus ſacramentum. Scimus non quamlibet externam ceremoniam etiam rem ſacram ſignificantem, & à Chriſto vſurpatam eſſe ſacramentum, ſed eam, quæ ita vſurpata eſt vt voluerit eſſe perpetuam. Hoc ſemel fecit, vt & naturam Spiritus ſancti declararet, & doceret ex ſua procedere ſubſtantia. Nos id vſurpare non poſſumus, cum Spiritus ſanctus ex noſtra ſubſtantia non procedat. Itaq; etſi ordinationem in Eccleſiaſticis ſacramentis numeramus, quia, eam Chriſtus Apoſtolis ad modum dedit ſacramenti, & externo ſymbolo, & verbis internam Spiritus ſancti gratiam ſignificantibus, tamen impoſitionem manuum, & verba adhibemus, quæ Apoſtolos ſcimus adhibuiſſe. Flatum, quem adhibuiſſe non legimus, non adhibemus. Tertiam quæſtionem nemo, quod ſciam, niſi Rupertus attingit, is autem, vt diximus, nec in ſingulos, neq; in vniuerſos Apoſtolos inſufflaſſe putat. Omnino non inſufflaſſe verbis repugnat Euangeliſtæ; non inſufflaſſe in ſingulos ſeparatim probabile mihi videtur; vnus enim in omnes flatus ſatis erat, remq; magis exprimebat, quemadmodum vnus ad omnes flatus æque ad omnes perueniret, ita vnum eundemque omnibus per vniuerſum terrarum orbem ituris ſpiritum dari.

An in ſingulos inſufflarit Chriſtus.

Itaq; non abſurde Didymus lib. 1. de Spiritu ſancto hinc ſpiritus probat diuinitatem, quod vnus; idemq; in diuerſis hominibus diuerſis in locis eſſet. Alia celebrior hic quæſtio reliqua eſt, quam multis verbis Cyrillus verſat, quid de Thoma dicendum, qui tum, cum Apoſtolis Spiritus ſanctus datus eſt, dicitur non affuiſſe? an eius expers fuit poteſtatis. Recte omnino Cyrillus quæſtionem explicat, etiam abſenti Thomæ Spiritum ſanctum datum fuiſſe; nam poſtea quidem datum eſſe non legimus, cum credendum nullo modo ſit cæteris parem Apoſtolis ea remittendi peccata, quæ tunc data eſt, poteſtate caruiſſe.

Abſenti D. Thomæ Spiritum ſanctum datū fuiſſe Cyrilli & auctoris ſententia.

Confirmat exemplo Eldad, & Medad duorum ex ſeptuaginta illis ſenioribus, quibus Dominus auferens de Spiritu Moyſis, contulit, qui cum in caſtris remanſiſſent, nihilo tamen minus eodem ſpiritu impertiti ſunt.

Numer. 11. 26. 27.

23. *Quorum remiſeritis peccata, remittuntur eis, & quorum retinueritis, retenta ſunt.*] Declarat, quis ille ſpiritus eſſet, quem ſe illis dare dixerat, nempe poteſtas peccata remittendi. Multa hic diſputanda erant, ſed quæ hoc loco dici poterant, omnia ex iis, quæ Matth. 16. 19. & 18. 18. diximus, intelligi poſſunt. Vis tantum verborum hic obſeruanda *Remittuntur*, ἀφίενται, & *retenta ſunt*, κεκράτηνται, quæ

multo eſt maior, quam ſi dixiſſet, remittentur, & retinebuntur. Quaſi dicat, quidquid ſiue in remittendis, ſiue in retinendis peccatis feceritis, iã nunc ratum habeo. Quanquam Cyprianus in lib. de vnitate Eccleſiæ, *remittentur*, legit futuro tempore. Recte Ambroſius lib. 1. de pœnitentia cap. 2. Nouatianorum refellit hæreſim, qui negabant, quemadmodum hoc tempore Caluiniſtę ſacerdotes poteſtatem habere per ſacramentum pœnitentię peccata remittendi, quod id eſſet iniuriam Chriſto facere, cuius proprium ſit remittere peccata. Eius verba quia non minus contra Caluiniſtas, quam contra Nouatianos dicta videri poſſunt, ponenda hoc loco iudicaui, *Sed aiunt ſe Domino deferre reuerentiam, cui ſoli remittendorum criminum poteſtatem reſeruent; imo nulli maiorem iniuriam faciunt, quam qui eius volunt mandata reſcindere, commiſſum munus refundere. Nam cum ipſe in Euangelio ſuo dixerit* Dominus *Ieſus, Accipite Spiritum ſanctum, quorum remiſeritis peccata, remittuntur eis, & quorum retinueritis retenta erunt; quis eſt qui magis honorat, vtrum qui mandatis obedit, an qui reſiſtit? Eccleſia in vtroq; ſeruat obedientiam, vt peccatum & alliget, & relaxet. Hæreſis in altero immitis, in altero inobediens vult ligare quod non reſoluat, non vult ſoluere, quod ligauit.* Recte quoq; Cyprianus in epiſtola ad Iubaianum ex hoc loco probauit poteſtatem remittendi peccata in ſola eſſe Eccleſia, in qua ſola Spiritus ſanctus dari poteſt. Sed idem alibi eodem loco abuſus eſt, quemadmodum & Donatiſtæ poſtea abuſi ſunt, vt probaret eos, qui ab hæreticis baptizati eſſent, eſſe iterum baptizandos, epiſtola 76. ſicut & Firmianus in epiſtola ad eundem Cyprianum. 75. Diſſimulandus in corpore pulcherrimo næuus vnus eſt. Poteſtatem illam, qua hæretici per baptiſmum, aliudue ſacramentum peccata remittunt, aut in Eccleſia Catholica, aut per Eccleſiam Catholicam acceperunt; itaq; vtrumq; verum eſt, & in ſola Eccleſia Catholica poteſtatem dari remittendi peccata, & poſſe tamen aliquando per hæreticos peccata remitti.

Nouatianorum error de pœnitentia, qui & Caluiniſtarum.

24. *Thomas autem vnus ex duodecim, qui dicitur* Di*dymus, non erat cum eis, quando venit Ieſus.*] Alibi monuimus, idemq; Theophylactus hoc loco monet, Didymum non fuiſſe Thomæ cognomentum, ſed nominis interpretationem; hoc enim nomen Didymi Græce, quod Hebraice nomen Thomæ ſignificare, nempe geminum, cur ita vocatus fuerit, nihil conſtat; obſeruauit vero Leontius Euangeliſtam nullius nomen Apoſtoli interpretatum eſſe, niſi Thomæ, vt Græci propter aliquam eius excellentiam factum intelligerent. Theophylactus ideo nomen interpretatum putat, vt eius declararet mores, quod incredulus eſſet, minimeq; ſimplex. Senſus hic literalis, quem nos veſtigamus, facilis eſt, nec noſtro indiget commentario. Moralem facile per ſe quiſque poteſt animaduertere. Cœtus ille diſcipulorum Eccleſiam repræſentabat, à qua qui abeſt, à Chriſto non inuiſitur. Scite Bernardus ſerm. 6. de Aſcenſione, *Falleris Thoma ſancte, falleris, ſi videre* Dominum *ſperas ab Apoſtolorum collegio ſeparatus. Non amat veritas angulos, non ei diuerſoria placent. In medio ſtat, id eſt diſciplina communi, communis vita, communibus ſtudiis delectatur.* At cur ille potius, quam quiſquam alius à cœtu aberat? Quæſtionem Chryſoſtomus mouet; idemq; & eum ſecuti Theophylactus, atq; Euthymius reſpondent propterea non affuiſſe, quod ex illa Apoſtolorum diſsipatione, quæ moriente Chriſto facta fuerat, nondum redierat. Sed huius ipſius rei quæritur cauſa, quamobrem vnus ille non rediiſſet. Suſtinendum contra tantum Apoſtolorum iudicium eſt; ſed poſſet coniectura aliqua eſſe veluti pro deſperatis res Chriſti habuiſſe, ideoque ad exercitum non rediiſſe, quemadmodum ſolet in prælio rebus perditis accidere.

Sup. c. 11. 16.

Moralis ſenſus abſentiæ S. Thomæ.

25. *Dixerunt ergo ei alij diſcipuli, vidimus* Dominũ.] Simpliciter, & ſummatim Euangeliſta narrat, quid cæteri diſcipuli Thomæ dixerint. *Vidimus Dominum*; ſed vt ver. 20. docuimus, veriſimile eſt pluribus eos de ea verbis diſſeruiſſe, non ſolum vidiſſe ſe, ſed cum eo etiam collocutos, cum eo ediſſe, bibiſſeque, vt Lucas tradit, eius vulnera manibus ſuis contrectaſſe, vt idem ſupra Ioannes indicauerat, quemadmodum Chryſoſt. Theophylact. & Euthym. obſeruarunt. Hinc ergo Thomam occaſionem ſumpſiſſe credendum eſt ea dicendi, quæ ſequuntur.

Niſi videro in manibus eius fixuram clauorum, & mittam digitum meum in locum clauorum, & mittam manum meam in latus eius, non credam. Coniiciunt aliqui noſtrum interpretem non fixuram, ſed figuram tranſtuliſſe, quemadmodum & in nonnullis legitur exemplaribus; hoc enim eſſe τὸν τύπον τῶν ἥλων, deinde aliquam figuram in fixuram commutaſſe. Eandem faciunt coniecturam pro εἰς τὸν τύπον τῶν ἥλων in figuram clauorum, legiſſe εἰς τὸν τόπον τῶν ἥλων *in locum clauorum.* Vtraq; coniectura ſpeciem habet probabilitatis, ſed vereor ego, ne facilitas errandi erroris fidem fecerit, ideoq; ſibi multi perſuaſerint erratum eſſe, quia viderunt facile errari potuiſſe. Malo erratum non credere, niſi erratum conſtet; præſertim cum facilius ſit iſtud, quod vitium putatur, defendere, quam correctionem. Quæ enim eſt figura clauorum, niſi fixura? Idem ergo cum ſint, quod expreſsius erat, fuit eligendũ, expreſsius autem fixura eſt; nam figura clauorum potius imaginem in tabula pictam ſignificat, quam clauorum plagam, fixura autem nihil aliud, quam plagam ſignificare poteſt. Et mittere digitum *in locum clauorum*, potius dixeris, quam in fixuram, idem licet ſint, quia non ſolum ſignificat digitum in plagam mittere, ſed pro clauo mittere. Auguſtinus quidem vbiq; fixuram legit. Nec ſine cauſa factum eſſe exiſtimandum eſt, vt cum de figura clauorum loquitur, non dicat, *niſi miſero* manum meam, ſed *digitum meum*, cum autem de latere non dicat, niſi mittam digitum, *ſed manum.* Habet quippe digitus figuram claui longi, atq; quadrati; expanſa vero manus figuram cuſpidis latioris haſtæ, quales etiam hodie in Hiſpania multæ reperiuntur. Volebat ergo Thomas non ſolum videre, non ſolum attrectare, ſed quodammodo etiam metiri plagas Chriſti, ne quis forte ſubeſſet dolus, ne picta potius, aut ſumma ſignata cute, quam alte impreſſa eſſent vulnera, qualia fuiſſe ſciebat Chriſti. Itaq; non ſignificat Thomas, quemadmodum Chryſoſtom. Theodorus Heracleota, Leontius, Theophylactus, & Euthymius indicant, ſe aliis nõ credere diſcipulis dicentibus ſe vidiſſe, tetigiſſeq;: credebat enim eos non mentiri, ſed putabat falli, viſos ſibi fuiſſe Chriſtum videre, cum pro Chriſto aliquid aliud vidiſſent, putaſſe ſe vulnera tangere, cum ſolam tangerent ſimilitudinem vulnerum; ſe profecto prudentiorem fore, ac neque oculis, neq; manibus ſuis crediturum, niſi ipſa quoque plagarum menſura reſpondeat. Nimis prudens incredulitas eſt, aut nimis potius incredula humana prudentia. Multi dum prudentes videri volunt, dum credenda perſpicere, & manibus tangere, hæretici ſiunt. Habet etiam magnam Græce vim crebra articulorum repetitio, qua Thomas vtitur τὸν δάκτυλον, τὴν χεῖρα, τὸν τύπον, εἰς τὸν τύπον, quæ Latine non apparet. Quærunt Chryſoſtomus, Theophylactus, & Euthymius, vnde Thomas nouerit Chriſtum in latere vulnus habuiſſe, cum non adfuiſſet, cum illud iam mortuus accepit; reſpondent id ab aliis, qui poſt reſurrectionem viderant, diſci-

Incredulitas nimis prudens, vel potius nimis incredula humana prudentia.

diſcipulis didiciſſe, itaq; eum reprehendunt, quod vna in re diſcipulis credidiſſet, in alijs non credidiſſet. Potius credo vulgo notum fuiſſe Chriſtum iam mortuum vulnus ſecundum latus accepiſſe; nam ſi notum non fuiſſet, non inuitaſſet diſcipulos, cum primum illis apparuit, vt vulnus lateris contrectarent verſu vigeſimo. Sic Auguſtin. ſerm. de tempore. 156. *Sciebat enim clauis in cruce confixum, ſciebat lancea latus percuſſum, hæc ſigna quærebat, ideo non credebat.* Sunt qui Thomam excuſent in quibus Cyrillus non tam incredulitate eum hęc dixiſſe, quam quadam animi perturbatione, qua vehementer angeretur, quod Chriſtum, ſicut cæteri Apoſtoli poſt reſurrectionem non vidiſſet, deſperaretque ſe poſſe videre cum ab illo audiuiſſet, *Modicum, & iam non videbitis me, quia vado ad Patrem.* Non enim dubitaſſe, quin is, qui alios ſuſcitaſſet mortuos, poſſet & ipſe ſeſe mortuum ſuſcitare. Alia quoque ratione Auguſtinus excuſat ſer. de tempore. 156 *Vox*, inquit, *iſta inquirentis eſt non negantis. Dum hoc dicit, doceri voluit, confirmari deſiderauit*, idemque docet ſerm. 161. cuius verba paulo infra recitabimus. Et Ambroſ. libro 10. in Lucam cap. 24. *Quomodo ergo Thomas, cum adhuc non crederet, tetigit tamen Chriſtum? ſed ille non de reſurrectione* Domini, *ſed de reſurrectionis videtur qualitate dubitaſſe.* Pium quidem, & caritatis plenum ſtudium, ſed Dominus eum reprehendit, *Noli eſſe incredulus, ſed fidelis. Et nemo poteſt corrigere, quem* Deus *deſpexerit.* Quo etiam argumento paulo infra Theophylactus eos reprehendit, qui Thomam excuſant. Melius eſt ex culpa Thomæ nobis facere medicinam, &, ſi cum illo non credendo peccauim9, cum illo quoque confitendo agere pœnitentiam, quemadmodum Pacianus epiſtola. 3. aduerſus Nouatianos eleganter ediſſerit. *Non vis facere fidelem, quod Petrus fecit? Non vis prodeſſe nobis, quod Petro profuit? Age Thomas meus nonne poſt* Domini *reſurrectionem de reſurrectione dubitauit? nonne perfidiæ reus notatur à Domino, cum illi clauorum notæ, cum perfoſſæ manus, cum lateris vulnus oſtenditur, cum ſic ad eum ait Dominus, Noli eſſe incredulus, ſed fidelis? Quid ergo? erubuit pœnitere? nonne humiliatus eſt? nonne Deum & Dominum ſuum illico confitetur? nunquid non illum exomologeſis iſta commendat?* Et Ambroſius eodem loco, *Tactu*, inquit, *ſuo debuit me docere, ſicut docuit &* Paulus. *Oportet enim hoc corruptibile induere incorruptionem, & hoc mortale induere immortalitatem, vt incredulus credat, & cunctator dubitare non poſsit. Facilius enim credimus, quod videmus.* Nota eſt egregia Gregorij ſententia hom. in Euangel. 26. *Non hoc caſu, ſed diuina diſpenſatione geſtum. Egit enim miro modo ſuperna clementia vt diſcipulus ille dubitans dum in magiſtro ſuo vulnera palparet carnis, in nobis vulnera ſanaret infidelitatis. Plus enim nobis Thomæ infidelitas ad ſidem, quam ſides credentium diſcipulorum profuit, quia dum ille ad fidem palpando reducitur, noſtra mens omni dubitatione poſtpoſita in fide ſolidatur.* Simile quiddã Auguſtinus ſerm. de tempore. 161. *Thomas ergo cũ eſſet ſanctus, fidelis, & iuſtus, hæc omnia ſollicite requiſiuit, non quod ipſe aliquid dubitaret, ſed vt omnem ſuſpicionem incredulitatis excluderet. Nam ſuffecerat illi ad fidem propriam vidiſſe, quem nouerat, ſed nobis operatus eſt, vt tangeret, quam videbat, vt ſi forte diceremus deluſos fuiſſe oculos, non poſſemus dicere manus illius fuiſſe fruſtratas. In reſurrectionis enim manifeſtatione de aſpectu ambigi poteſt, de tactu non poteſt dubitari.* Vſurpauit eandem Bernardus ſententiam aliis ornatam verbis hom. 2. in verba Lucæ, *Miſſus eſt Angelus.*

Sup. c. 16. 16.

Cyrillus & Auguſtin. S. Thomam excuſat.

Eccl. 7. 14.

1. Cor. 15. 53.

Luc. 1. 26.

26. *Et poſt dies octo iterum erant diſcipuli eius intus, & Thomas cum eis.*] Merito optimus quiſque auctor obſeruat, atque miratur, quanta Chriſtus vſus ſit diligentia, vt infirmum in fide Apoſtolum confirmaret, & velut errantem ouem ad gregem reducerat. Quod ipſe officium eſſe dixerat boni paſtoris Matthæ. 18. 12. idemque nos facere alius eius Apoſtolus iubet, *infirmum in fide aſſumite*, Rom. 14. 1. Cuius diligentiæ cauſam Theodorus Heracleota eſſe putat, quod Thomas non maligno animo, ſed infirmitate, & ſumma rei ipſius difficultate commotus dubitaſſet, itaque dignum fuiſſe, qui ab eo errore, in quo aut nulla, aut humana eſſet culpa, liberaretur, quemadmodum de ſe dicit beatus Paulus, *Miſericordiam conſecutus ſum, quia ignorans feci.* Pœna ignorantis, vt ille apud Platonem dixit, eſſe debet, vt doceatur. Quærunt multi cur non ante octauum diem ſe illi Chriſtus oſtenderit. Duas eius rei cauſas Chryſoſtom. Theophylactus, & Euthymius afferunt, alteram, vt interim magis, ac magis eius incenderetur deſiderium Chriſti videndi, alteram, vt intermedio illo tempore quaſi catechumenus ab alijs inſtrueretur Apoſtolis, & aptior ad excipiendum Chriſtum, eiuſque doctrinam efficeretur. Duæ quoque aliæ probabiles cauſæ mihi videntur afferri poſſe. Altera eſt, quod non ante eum fortaſſe diem diſcipuli omnes congregati fuerint. Credibile enim eſt non ſemper omnes ſimul incluſos fuiſſe, volebat autem Chriſtus Thomæ ſe non ſoli, ſed coram alijs omnibus Apoſtolis oſtendere: partim, vt eorum etiam teſtimonio confirmaretur, partim vt coram quibus non credendo peccauerat, coram iiſdem redargueretur, eam enim nobis regulam ex eodem vtique hauſtam ſpiritu eius poſtea diſcipulus Paulus præſcripſit, vt publice peccantes, publice quoque argueremus. 1. ad Tim. 5. 20. & quia vt aiunt Leontius, & Cyrillus, non ſolum illum volebat ab errore liberare, ſed alios etiam, qui iam credebant. Apoſtolos in fide, eodem confirmare facto. Cur autem eo potius die, quam alio congregati fuerint ratio hæc non improbabilis reddi poteſt, quod die ſabbati domi ſe omnes continerent, ideoque & ſequenti die, antequã à ſe diuerſi diſcederent, aliquandiu ſimul eſſe neceſſe fuerit, aut vt Cyrillus indicat, quod iam tunc Apoſtoli cœpiſſent die dominico Eccleſiaſticos agere conuentus, quæ poſtea conſuetudo in omnẽ manauit Eccleſiam, & vſque ad hodiernum diem conſeruatur. Altera cauſa eſt, quod voluerit diem illum reſurrectionis ſuæ demonſtratione celebrẽ eſſe, ideoque octo expectauerit dies, donec idem octauus rediret dies. Itaque etſi illa fere communis omnium Theologorum ſententia vera, dominicum diem iure eccleſiaſtico, non diuino inſtitutum eſſe, tamen ex hoc loco tenuis quædam coniectura ſumi poteſt aliquam ex Chriſti voluntate originem habuiſſe. An autem eodem nunc loco, quo ante, diſcipuli congregati fuerint, quidam dubitant, & Rupertus quidem non eodem loco, id eſt Ieroſolymæ, ſed Nazareth in Galilæa congregatos nunc fuiſſe putat, hoc impulſus argumento, quod Chriſtus iuſſiſſet eos per mulieres in Galilæam ire, fore vt ibi ſe viderent, & non eſſe credendũ tãdiu diſcipulos poſt eius præceptum Ieroſolymæ commoratos. Cæterum ita rem narrat Euangeliſta, vt minime obſcure ſignificet eodem loco hanc, atque illam, apparitionem factam fuiſſe. Cur autem nondum diſcipuli in Galilæam diſceſſiſſent, iuſtã videntur cauſam habuiſſe, quod octo illi præcedentes dies fuiſſent feſti.

1. Timoth. 1. 13.

Cur non ante octauum diem ſe Chriſtus oſtenderit Thomæ.

Die dominico agi ſoliti conuentus in Eccleſia.

Venit Ieſus ianuis clauſis, & ſtetit in medio, & dixit Pax vobis.] Quod Chriſtus eodem modo nunc quo ante, ad diſcipulos venerit, quod eodem modo, id eſt, *ianuis clauſis*, ingreſſus ſit, quodq; *in medio*, vt ante conſtiterit, quodq; eadem dixerit verba, *Pax vobis*, non videtur carere cauſa. Quæſtionem iſtam apud nullum auctorem inuenio, itaque propria vtendum eſt coniectura. Poteſt ratio hæc adduci, quod voluerit Chriſtus eodem prorſus argumento, eodemque modo, quo cæteris Apoſtolis fidem fecerat, & Thomę facere, quia crediturũ

ſe negauerat niſi eodem modo illum vidiſſet, quo ſe illi vidiſſe affirmabant, clauſis ingreſſum ianuis, in medio conſtitiſſe, eius vulnera manibus contrectaſſe. Hæc autem ſingula, qua ratione ſint intelligenda, ſupra eſt à nobis verſ. 19. explicatum.

27. *Deinde dicit Thomæ, Infer digitum tuum huc, & vide manus meas, & affer manum tuam, & mitte in latus meum.*] De induſtria iiſdem Chriſtum verbis vſum fuiſſe, quibus Thomas ante vſus fuerat, minime obſcurus eſt. Cur id fecerit, quæri poteſt. Theodorus Mopſueſt. Chryſoſtomus, Theophylactus, & Euthymius hanc reddunt cauſam, quod voluerit Chriſtus oſtendere ſe tamquam Deum præſentem fuiſſe tunc, cum Thomas illa dicebat verba, ideo non expectaſſe, vt quidquam Thomas diceret, ſed ipſum præueniſſe. Rationem admitto, ſed alia mihi non minus fortaſſe probabilis
B
occurrit. Videntur mihi hæc verba tacitam quandam exprobrationem cõtinere, quam explicat poſtea, cum dicit, *noli eſſe incredulus, ſed fidelis.* Perinde ergo eſt, ac ſi diceret, Adeſdum homo carnalis, qui neſcis aliter, quam tactu credere *infer digitum tuum huc, & vide*, id eſt tange, *manus meas* (non enim erat digito viſurus) *& affer manum tuam, & mitte in latus meum.* Hanc rationem, explicationemque excogitatam à me prius libens poſtea apud Theodorum Mopſueſt. indicatam legi. Locus hic illius vulgo tritæ quæſtionis eſt an ne Thomas reipſa Chriſtum tetigerit, digitumque in fixuras clauorum illius, manumque, quemadmodum inuitatus fuerat, in eius latus miſerit. Euangeliſta

An Thomas Chriſtum tetigerit.

C
enim id non declarat, tantum dicit exclamaſſe eũ, *Dominus meus, & Deus meus*, & ita dicit, vt cum non dixerit eum Chriſtum tetigiſſe, ſed eius exclamationem cum verbis Chriſti proxime coniunxerit, ſignificare videatur non tetigiſſe, ſed ex aſpectu, & voce abunde cognito Chriſto, inſpectiſque vulneribus contentum exclamaſſe, *Dominus meus, & Deus meus.* Adde quod non dicat illi Chriſtus, Quia tetigiſti, ſed *quia vidiſti me Thoma, credidiſti.* Tribuitur hæc ſententia Euſebio Emeſeno, quam illi etſi aperte non dicit, indicat tamen in homilia in hæc verba, eamque Auguſtinus, & Beda hoc loco propter argumentum id, quod vltimo loco poſuimus, probabilem ducunt, ita certe in commentariis ſentit Euthymius. Idem tamen Auguſtinus vbique cum ſuam dicit ſententiam, vere tetigiſſe putat, vt hoc ipſo loco, & ſerm. de tempore
D
146. & 155. & 161. omneſque auctores alij Ambroſ. libr. 10. in Lucam cap. 24. & in enarratione Pſal. 43. Gregor. homil. in Euangelia. 26. Gaudentius in tractatu de dedicatione Concilij ſanctorum, Maxentius dialogo. 2. Bernardus ſermon. 2. in illa verba Lucæ, *Miſſus eſt Angelus.* & ſerm. 61. in canticum. Idem graues omnes Græci auctores ſentiunt, Chryſoſtomus, Cyrillus, Leontius, Ammonius Alexandrinus in harmonia Euangelica, & Theophylactus in commentariis, & Theodorus Heracleota, & Mopſueſt. in Græcorum Catena. Idque meo quidem iudicio ex verbis Chriſti haud obſcure colligitur. Dixerat Thomæ Chriſtus,
E
Infer digitum tuum huc, & vide manus meas, Et vide, inquit, id eſt. tange, *nec enim*, vt ſcite ait Auguſtinus, *oculos habebat in digito, quoniam generalis quodammodo ſenſus eſt viſus, nam & per alios quatuor ſenſus nominari ſolet, velut cum dicimus, Audi, & vide, quã bene ſonet, olfac, & vide, quã bene oleat, guſta, & vide quam bene ſapiat, tange, & vide, quam bene caleat.* Ait deinde illi, *Quia vidiſti me Thoma credidiſti*, quo modo *vidiſti*? eo vtique modo, quo tibi dixeram, *vide manus meas*, atqui illud, *vide*, idem erat, quod tange, ergo & hoc, *vidiſti*, idem eſt, quod tetigiſti. Adde ſimile vero eſſe voluiſſe Chriſtum, vt ſua vulnera, etiamſi ſe iam diceret credere Thomas, contrectaret, ne qua in illo infidelitatis fibra relinque-

A
retur. Aliam hic Chryſoſtomus, Cyrillus, Leontius, Theophylactus exſuſcitant, quomodo glorificatum corpus tangi potuerit, cum vna glorificati corporis qualitas eſſe dicatur, vt adeo ſubtile ſit, vt neque attrectari poſſit, neque teneri. Reſpondent diuina hoc diſpenſatione factum eſſe, vt reſurrectionis probaretur fides. Quod clauſis ingreſſum fuerit ianuis, ſatis fuiſſe argumenti fuiſſe glorificatum, nihilque craſſum, & terrenum habuiſſe; quod autem tangi potuerit, diuina prouidentia factum fuiſſe. Ego ingreſſum per clauſas fores non ſoli glorificationi, ſed multo maxime diuinæ potentiæ tribuendum eſſe arbitror: nam & antequam glorificatum haberet corpus, idem facere potuiſſet.

Quomodo glorificatum Chriſti corpus tangi potuerit.

B
28. *Reſpondit Thomas, & dixit ei, Dominus meus, & Deus meus.*] Reſpondit, poſtquam tetigit. Edit autem tanto clariorem confeſſionem fidei, quanto antea magis fuerat incredulus. Sic ingenia ſunt quædam, vt in quamcunque partem incumbant, plurimum valeant; cum ſe in malum dedunt, Sauli, cum in bonum, Pauli ſunt. Non reſpondet Thomas, quod reſpondendum eſſe videbatur, Credo Domine te eſſe, credo te à mortuis ſurrexiſſe, ſed reſpondet, quod maius eſt, *Dominus meus, & Deus meus*, non ſolum confeſſus Chriſtum à mortuis ſurrexiſſe, ſed quod inde ſequebatur Deum, ac Dominum verum eſſe, qui ſeſe ex mortuis ſuſcitaſſet. Clariſſimum teſtimonium diuinitatis Chriſti redditum ab homine maxime etiam incredulo; quo Patres illi veteres & contra Iudæos, vt Cyprianus
C
libr. 2. ad Quirin. capite 6. & contra Arianos, vt Athanaſ. orat. 3. aduerſus illos, & Hilarius libro 7. de Trinitate, & Chryſoſtom. in homilia de Trinitate, Cyrillus hoc loco, & libr. 14. Theſaur. cap. 15. Maxentius dialogo 2. vſi ſunt. Nec poterant Ariani reſpondere Thomam non vere Deum appellaſſe, ſed eo modo Deum, quo & homines iuſti dij appellantur, *Ego dixi, dii eſtis.* Primum quia vtrumque nomen & Dei, & Domini Græcũ habet articulum, qui adhiberi non ſolet, niſi cum de vero agitur Deo, ὁ κύριός μου, καὶ ὁ θεός μου, vt hoc loco Cyrillus, Leontius, & Theophylactus monuerunt. Deinde quia, qui hoc dicebat, homo erat Iſraelita, qui non ignorabat dictum eſſe, *Audi Iſrael, Dominus Deus noſter Deus vnus eſt*, vt Hilarius exaggerat. Præterea quod non quilibet Iſraelita, ſed Thomas ho-
D
mo maxime incredulus qui non niſi oculis, manibuſque credebat, Deum ſuum appellauit. Itaque commode Chryſoſtomus, in homilia de Trinitate ita hoc interpretatur, quaſi Thomas ad illud Pſalmi 76. 3. dictum alluſerit, *In die tribulationis meæ Deum exquiſiui manibus meis, & non ſum deceptus*, tanquam dicat, manibus ſe Deum eſſe Chriſtum cognouiſſe; etſi non ignoro Hebræos, & aliis verbis & ſenſu alio eo loco legere. Poterant reſpondere Thomam non abſolute Deum, ſed Deum ſuum appellaſſe, quemadmodum Moyſes Deus Pharaonis dictus eſt. Exod. 7. 1. Sed facile quoque hoc refelli potuit, Deum ſuum hominem Iudæum, &
E
fidei ſuæ confeſſionem edentem vocaturum minime fuiſſe niſi verum Deum. Reperti tamen ſunt, qui pro Arianis reſponderent, & eos, qui nunc Arianorum iterum hæreſim ſuſcitant, reſpondere docuerint, hæc verba non ad Chriſtum, ſed ad Patrem referenda, nec enim indicatiuam orationem ſed exclamationem eſſe, quaſi dicat, O Deum immortalem, quid video? quid tango? Is nimirum Theodori Mopſueſt. error fuit, qui in quinta ſynodo Conſtan. Actor. 3. can. 11. & in edicto Iuſtiniani Imperatoris de profeſſione fidei damnatus eſt, quod riſu magis, quam refutatione dignum eſt. Si enim ſola eſſet exclamatio, non haberent hæc duo Græca nomina articulum, ὁ, ſed dictionem ὦ, quæ vocantis, & exclamantis eſt propria. Deinde quia

Teſtimoniũ diuinitatis Chriſti clariſſimum.

Pſal. 81. 6.
Sup. c. 10. 35.

Deut. 6. 4.

Theodori Mopſueſt. error damnatum

de quia manifeſtum eſt confeſſum hac oratione Thomam ſe credere, quod ante non credebat; ante autem non dubitauerat an Pater, ſed an Chriſtus eſſet Deus, qui vinculis inferni teneri non poſſet, Chriſtum igitur ipſum Deum eſſe confeſſus eſt. Denique Chriſtus eius confeſſionem laudat, non quia Patrem, ſed quia Deum confeſſus eſt, *Quia vidiſti me Thoma, credidiſti.* Cur ergo non dixit appoſito ſubſtantiuo verbo, Tu es Dominus meus, & Deus meus, vt Deus meus? Vt melius idipſũ diceret; nam præciſa, & veluti trunca oratio plus habet põderis, & vehementiæ, quaſi tãto impetu in confeſſionem eruperit, vt non ſatis ad explendam orationem otij fuerit. Aliter Arianus quidam apud Maxentium in 2. dialogo diſputat, non fuiſſe verum Deum, qui manibus cognitus fuerit; nec enim tangi poſſe Deum. Recte idem Maxenti-
B
us, & Gregorius homilia 26. in Euangelia, & Auguſtinus, & Beda hoc loco reſpondent aliud tetigiſſe, aliud credidiſſe, tetigiſſe, ac vidiſſe hominem, credidiſſe, & confeſſum fuiſſe Deum. *Videbat*, inquit Auguſtinus, *tangebatque hominem, & confitebatur Deum, quem non videbat, neque tangebat. Sed per hoc, quod videbat, atque tangebat, illud iam remota dubitatione credebat*, Quæri etiam ab alijs poteſt, qui verba ſingula perpendunt, cur aut non contentus altera tantum nomine Thomas fuerit, vt vel Dominum tantum ſuum, vel Deum ſuum appellaret, aut prius Dominum, deinde Deum ſuum dixerit. Solebant Chriſtum diſcipuli etiam ante id tempus Dominum appellare, Deum ſatis aperte non ſolebant. Ergo Thomas nomen illud,
C
quo ſæpe vti conſueuerat, primo loco poſuit, vt confiteretur ſe credere eum vere eſſe Chriſtum, qui à mortuis ſurrexiſſet: deinde non contentus ea fide, quam ante Chriſti mortem habuerat, eum vere eſſe Dominũ, id eſt filium Dei, cui in omnes homines datum eſſet imperium, altius prouehitur, & verum etiam Deum, quod nunquam ante aperte fecerat, confitetur.

Pſal. 15. 10.
Act. 2. 24.

Ariani cuiuſdam obiectio refutata.

29. *Quia vidiſti me Thoma, credidiſti: beati, qui non viderunt, & crediderunt.*] Fidem Thomæ Chriſtus laudat, modum, quo credidit, reprehendit, quod euidentia rei victus crediderit, quod non tam ſibi quam oculis, manibuſque ſuis credere voluiſſet. Quid ſit, *Quia vidiſti me*, ſuperiore verſu expoſuimus, quia tetigiſti me, quia palpaſti non crediturus vtique, niſi vidiſſes, vt Euſebius Emeſen.
D
ait. Atqui non debet veluti tormentis extorqueri fides, non debet eſſe manu facta eo plus habet meriti, quo minus argumenti, atque rationis. Hoc enim eſt *fides, credere quod non vides*, vt Auguſtinus, Gregoriuſque dixerunt. Vnde illa vulgaris in hunc locum nata eſt quæſtio, quomodo Thomas, quod videbat, credere potuerit, cum fides ſit *credere quod non vides*, & vt diffinit. D. Paulus, Hebr. 11. 1. *ſperandarum ſubſtantia rerum argumentum non apparentium.* Sed ſuperiore à nobis verſu explicata eſt hominem vidiſſe, Deum credidiſſe, ſed hoc ipſum in Thoma reprehendit, quod Deum non crediderit, niſi quia hominem à mortuis ſuſcitatum vidit: eoſque eius comparatione beatos prædicat, qui non videntes crediderunt; plus e-
E
nim meriti eſſe, & ad naturam fidei propius accedere credere, quæ non videas. Quod cum dicit, non negat, Vt Theophylactus monet, Thomam eſſe beatum; beatus enim erat, qui tanto fuerat errore, tanto ſalutis diſcrimine liberatus, qui Chriſtum Dominum. Deumque ſuum & agnouerat, & palam confeſſus fuerat; ſed eos illi præfert, qui cum non viderint, crediderunt, quaſi ipſe eorum comparatione beatus dici non debeat. Putat idem Theophylactus, idemque Euthymius cum dicit, *Qui non viderunt, & crediderunt*, reliquos Apoſtolos ſignificare, qui non videntes credidiſſent,

Tract. 40. in Ioan. Homil. 26. in Euang.

Quomodo Thomas quod videbat, crediderit.

A
alij vacuo reperto ſepulchro, vt Petrus & Ioannes ſupra verſu octauo, alij, quod ex illis, aut ex alijs audiuiſſent. At iam ſupra docuimus cæteros etiam Apoſtolos & vidiſſe, & tetigiſſe, ideoque credidiſſe, quia viderunt, tetigeruntque: nam & poſtquam viderant, aut tetigerant, quodam modo dubitabant, vt ex Luca cap. 24. 41. manifeſtum eſt. Nam quod Euthymius reſpondent, credidiſſe quidem cæteros reſurrexiſſe Chriſtum, ſed an ille, quem videbant, Chriſtus eſſet, dubitaſſe, videtur, & de Thoma dici poſſe. Certe ad eos non alludit Chriſtus, qui iam viderant, ſed ad eos potius, qui nec viderant, diem ſupremũ nec ante iudicij viſuri erant, & erant nihilominus in ipſum credituri, nam per præteritum de futuro loquitur, vt Augu-
B
ſtinus, Cyrillus, & Beda hic, & Gregorius homilia in Euangelia 26. & Rupertus in commentarijs interpretantur. Putant autem Rupertus myſterium hoc eſſe, & Thomæ perſona non reliquos ſolum Apoſtolos, ſed omnem etiam Iudæorum populum, eorum vero nomine, qui non vidiſſent, & credidiſſent, Gentiles deſignati, quod etiam indicat Auguſtinus. Cur ergo Thomam Chriſtus reprehendit, cæteros Apoſtolos non reprehendit, ſi nec illi crediderant, niſi videntes? Rupertus, qui eam quæſtionem mouet, ad illud, quod diximus myſterium refert, ſed quia id certum non eſt, alia ratio magis certa quærenda. Primum quidem etiam alias reprehendit, & quidem poſteaquam eius vulnera tetigiſſent. Lucæ 24. 41. *Quid*, inquit, *turbati eſtis, & cogitationes aſcendunt in corda veſtra?*
C
Deinde grauius Thomam caſtigauit, quia maiorem oſtenderat incredulitatem. Alij enim, etſi non crediderunt, ſaltem plerique niſi videntes tamen non dixerant ſe, etiamſi vidiſſent, tamen niſi digitum ſuum in fixuram clauorum eius, & manum in latus intuliſſent, non credituros: Thomas vero animum ad non credendum obſtinaſſe videbatur, *niſi miſero digitum meum in locum clauorum, & mittam manum meam in latus eius, non credam.* Hinc quoque intelligi poteſt ratio, quamobrem Petrum qui eum filium Dei viui confeſſus fuerat, beatum dixerit Matth. 16. 17. Thomam vero, quem clarius Deum ſimul, hominem confeſſus eſt, beatum non dixerit, nimirum Petrus id dixit, antequam Chriſtum à mortuis ſuſcitatum vidiſſet, antequam eius vulnera contrectaſſet, itaque de illo
D
etiam quodammodo, ſicut & de veteribus illis Patriarchis, atque Prophetis dici, *beati qui non viderunt, & crediderunt.* Thomas præclarã quidem, ſed nimis ſeram edidit confeſſionem fidei, itaque ſingularis fidei laudem tarditas minuit, Bis dat, qui cito dat.

Cur ſolum Thomam Chriſtus reprehenderit.
Luc. 19. 20.

30. *Multa quidem & alia ſigna fecit Ieſus in conſpectu diſcipulorum ſuorum, quæ non ſunt ſcripta in libro hoc.*] Dubium de quibus hic ſignis Euangeliſta loquatur, de omnibus ne, quæ ad eum vſque diem fecerat Chriſtus, an de illis tantum, quæ ad probandam reſurrectionem ſuam, poſt ipſam reſurrectionem fecit. In quam partem Cyrillus, Auguſtinus, & Beda magis inclinent, vix ex eorum cõmentariis colligi poteſt, generaliter tamen de o-
E
mnibus Chriſti miraculis videntur interpretari. Contra vero Chryſoſtomus, Leontius, Theophylactus, Euthymius, Rupertus, & vt videtur, Euſebius Emeſenus in homil. de Paſcha de illis tantũ miraculis Euangeliſtam loqui putant, quæ Chriſtus poſt reſurrectionem fecit. Quod & ego magis probo, partim propter eorum auctorum argumentum, quod leue non eſt, nullam fuiſſe rationem, cur adderet, *In conſpectu diſcipulorum ſuorum*, ſi de iis ẽt, quæ ante reſurrectionẽ fecerat, loquebatur. Nã quę ante fecerat, nõ ſolũ corã diſcipulis, ſed corã toto feciſſe mundo, quæ eũt poſt reſurrectionẽ fecit, ea nõ niſi corã diſcipulis facere voluiſſe, vt

eorum